

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Західноукраїнський національний університет
Факультет фінансів та обліку
Кафедра фінансового менеджменту та страхування

ЛЕПАК Назарій Юрійович

**Управління формуванням і використанням фінансових
ресурсів підприємств / Management of formation and using
the financial resources of enterprises**

спеціальність: 072 – Фінанси, банківська справа та страхування
освітньо-професійна програма – Фінанси суб'єктів господарювання та страхування

Кваліфікаційна робота

ТЕРНОПІЛЬ – 2020

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ І ВИКОРИСТАННЯ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ ПІДПРИЄМСТВ	
1.1. Економічна сутність та джерела формування фінансових ресурсів підприємств	
1.2. Аналітичне забезпечення формування і використання фінансових ресурсів вітчизняних підприємств	13
1.3. Еволюція нормативно-правового забезпечення механізмів формування та використання фінансових ресурсів підприємств.....	19
Висновки до розділу 1.....	26
РОЗДІЛ 2. ОЦІНКА ПРАКТИКИ ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ ПІДПРИЄМСТВ.....	28
2.1. Аналіз формування власних фінансових ресурсів підприємств.....	28
2.2. Управління позиковими фінансовими ресурсами підприємств.....	36
2.3. Оптимізація джерел формування фінансових ресурсів підприємств.....	44
Висновки до розділу 2.....	50
РОЗДІЛ 3. УПРАВЛІННЯ ВИКОРИСТАННЯМ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ ПІДПРИЄМСТВ.....	52
3.1. Аналіз та оцінка розміщення фінансових ресурсів підприємств.....	52
3.2. Ефективність використання фінансових ресурсів підприємства.....	61
3.3. Пріоритетні напрями підвищення ефективності використання фінансових ресурсів підприємств.....	68
Висновки до розділу 3	72
ВИСНОВКИ.....	73
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	76

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. У сучасних умовах господарювання фінансові ресурси підприємств мають особливе значення, оскільки це єдиний вид ресурсів, що перетворюється безпосередньо з мінімальним часовим проміжком у будь-який інший вид ресурсів. Відповідні ресурси задовольняють усі потреби, котрі виникли або можуть виникнути у компанії щодо поточної її діяльності та розвитку. За таких умов необхідним стає застосування сучасних механізмів, принципів, ефективних методів та інструментів в управлінні підприємствами задля фінансування необхідного обсягу витрат і забезпечення бажаного рівня доходів.

Досягнення визначених цілей підприємства в значній мірі залежить від ефективності управління процесом формування та використання фінансових ресурсів: визначення загальної потреби в них, формування оптимальної структури, умов їх залучення та напрямів використання. В процесі визначення потреби в ресурсах для фінансування діяльності будь-яке підприємство виходить із прогнозованих обсягів діяльності та ресурсного потенціалу, необхідного задля виконання поставленої мети. Процес забезпечення залучення фінансових ресурсів із різноманітних джерел відповідно до мети та завдань підприємства в обсягах, котрі відповідають фінансовим потребам підприємства, полягає у ефективному управлінні формуванням власних та позикових ресурсів.

В умовах ринкової економіки процес формування і використання фінансових ресурсів підприємства набуває особливої важливості. Йдеться про оптимізацію вартості фінансових ресурсів, їх структуру, визначення оптимального співвідношення джерел фінансування.

Успішність розвитку кожного підприємства залежить від того, наскільки воно вміє управляти своїми наявними ресурсами в умовах сучасного ринку, так як його ефективність залежить не тільки від обсягу використовуваних і

залучених ресурсів але і від того як воно вміє розпоряджатися ними.

У вітчизняній і зарубіжній літературі проблемам формування і використання фінансових ресурсів господарюючих суб'єктів приділяється досить багато уваги. Суттєвий внесок в розвиток теорії і практики формування і використання фінансових ресурсів підприємств внесли вітчизняні вчені О. Барановський, М. Білик, Л. Буряк, П. Буряк, З. Варналій, В. Завгородній, І Зятковський, А. Поддєрьогін, О. Терещенко, В. Федосов, та інші, а також зарубіжні вчені, в числі яких Р. Брейлі, Ю. Брігхем, Д. Ван Хорн, Л. Гапенські, С. Майерс та ін.

Мета і задачі дослідження. Метою роботи є комплексне дослідження основ формування і використання фінансових ресурсів підприємств та розробка обґрунтованих пропозицій для підвищення ефективності їх управління в умовах ринкової економіки.

Досягнення поставленої мети зумовило постановку та вирішення таких завдань:

- дослідити економічну сутність та джерела формування фінансових ресурсів підприємств;
- з'ясувати особливості забезпечення формування і використання фінансових ресурсів вітчизняних підприємств;
- дати оцінку вітчизняному та зарубіжному досвіду щодо нормативно-правового регулювання розвитку підприємництва в Україні;
- провести аналіз динаміки та взаємозв'язків базових показників фінансового стану підприємств, зміни складу, структури та джерел формування фінансових ресурсів підприємств України та Львівської області;
- обґрунтувати вплив фінансових важелів на формування фінансових ресурсів підприємств у сучасних умовах;
- визначити ефективність використання фінансових ресурсів підприємства та відобразити можливі напрями її підвищення.

Об'єктом дослідження є процес формування і використання фінансових

ресурсів підприємств.

Предметом дослідження є фінансово-економічні відносини, що виникають в процесі управління фінансовими ресурсами підприємств в сучасних умовах господарювання.

Методи дослідження. Основу бази дослідження становлять загальнонаукові та спеціальні методи пізнання. При дослідженні економічної сутності фінансових ресурсів використаний метод наукової абстракції, індукція і дедукція, аналіз і синтез.

Інформаційною базою дослідження є: вітчизняні і зарубіжні літературні джерела з досліджуваної проблеми; законодавчі і нормативно-правові акти України з питань регулювання фінансової діяльності; статистичні збірники і матеріали Державної служби статистики України, обласного статистичного управління Львівської області, Міністерства фінансів України та ін.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що отримані в процесі дослідження теоретичні й практичні результати є внеском у вирішення наукового завдання щодо забезпечення ефективного управління фінансовими ресурсами підприємств в умовах сучасного розвитку економіки України.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що сформульовано та обґрунтовано наукові положення, висновки та рекомендації щодо теорії і практики управління фінансовими ресурсами підприємств.

Апробація результатів дослідження. Окремі положення та результати дослідження обговорювалися на наукових конференціях та семінарах кафедри фінансового менеджменту та страхування Західноукраїнського національного університету, що було підтверджено в наукових тезах опублікованих в збірнику «Актуальні питання теорії і практики фінансового менеджменту, фінансових ринків та соціального забезпечення».

Структура та обсяг роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел із 66 найменувань.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ І ВИКОРИСТАННЯ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ ПІДПРИЄМСТВ

1.1. Економічна сутність та джерела формування фінансових ресурсів підприємств

Фінансові ресурси – це грошові кошти, що знаходяться в розпорядженні господарюючого суб'єкта. Але необхідно розуміти, що самі по собі гроші не приносять прибутку. Вони повинні бути інвестовані або використані в певних угодах. Тому, коли говорять про фінансові ресурси підприємств, мають на увазі в основному процес їх залучення. Залучені фінансові ресурси відразу ж перетворюються в інші види ресурсів (основний або оборотний капітал, праця і т. д.), або направляються на інші потреби підприємства, в результаті чого активізується виробничий процес з метою отримання прибутку.

Отже, говорячи про фінансові ресурси організації, необхідно розглядати не тільки грошові кошти, а й інші активи, які в тій чи іншій мірі можуть бути перетворені в грошові кошти. необхідно розуміти, що процес перетворення фінансових ресурсів в інший вид ресурсів має зворотний хід, тобто, будь-які ресурси підприємств можуть бути перетворені в фінансові ресурси і використані в подальшому більш ефективним способом.

Іншими словами, якщо підприємство має будівлі і споруди, що не використовуються у виробничому процесі, воно може їх продати і отримати кошти, які в подальшому направити на заміну старого обладнання. В сучасній вітчизняній фінансово-економічній літературі найчастіше фінансові ресурси підприємства визначаються як грошові доходи та надходження або ж фонди грошових ресурсів.

Так, І. Зятковський розкриває зміст фінансових ресурсів таким чином: «Фінансові ресурси підприємств – це грошові фонди цільового призначення, які формуються в процесі розподілу і перерозподілу національного багатства, сукупного суспільного продукту, національного доходу і використовуються у

статутних цілях підприємств». В цьому визначенні чітко вказується цільове призначення фінансових ресурсів, але не визначається джерело їх створення. [30, с. 37]

О. Василик трактував фінансові ресурси як «грошові накопичення і доходи, що створюються в процесі розподілу і перерозподілу валового внутрішнього продукту й зосереджуються у відповідних фондах для забезпечення безперервності розширеного відтворення та задоволення інших суспільних потреб» [15, с. 76].

К. Павлюк у монографії дає аналогічне визначення фінансових ресурсів [50, с. 24]. Схожої думки дотримуються М. Александрова і С. Маслова [1, с. 126].

Вище наведені визначення несуть в собі відбиток фінансово-кредитного менталітету епохи панування командно-адміністративних методів управління, коли в силу тотального контролю держави переважала фондова форма утворення й використання фінансових ресурсів. Однак, створення фондів не є обов'язковою умовою використання грошових доходів і накопичень, особливо на сучасному етапі розвитку української економіки, частина з них приймає участь в забезпеченні безперервності процесу відтворення, також фінансові ресурси можуть бути зовсім невитрачені або витрачатися без утворення фондів.

В сучасних умовах підприємство не може тримати довго на поточному рахунку власні або залучені кошти або ж формувати спочатку спеціальні фонди з них, а потім вже вкладати в основні й оборотні засоби. Чим швидше підприємство пустить в обіг кошти, тим більшу величину прибутку воно може отримати в майбутньому.

Сьогодні поняття «фонди» як організаційна форма руху коштів просто починає зникати з лексики підприємства. Навіть у фінансовій звітності жодного разу не згадуються фонди, а старі фонди замінені простим поняттям «капітал». Наприклад Ковальов В.В. так пише про фонди: «Взагалі до трактування будь-якого фонду як джерела коштів для придбання активів не слід

ставитись буквально – активи найчастіше купуються у тому разі, коли у підприємства є в достатньому обсязі вільні грошові ресурси, а не тому, що створено якийсь фонд. Не випадково багато підприємств уже не поспішають створювати різноманітні фонди, а акумулюють їх у вигляді нерозподіленого прибутку; до речі подібна практика звичайна у більшості економічно розвинутих країнах» [33, с. 161].

Тому, на наш погляд, найбільш прийнятним відправним принципом у визначенні фінансових ресурсів є співвіднесення їх по формам, які приймає сукупний суспільний продукт, проходячи фінансовий розподіл: амортизаційні відрахування, валовий дохід (прибуток), надлишки оборотних коштів, стійкі пасиви і та ін. Крім того, важливо також чітко вираження їхньої ролі в процесі кругообігу коштів підприємства. Таким чином, розглядати фінансові ресурси по формах їхнього утворення є більш справедливим.

Треба відзначити, що часто фінансові ресурси підприємства визначаються як грошові доходи й надходження, що перебувають у його розпорядженні

Варналій З. С. визначає фінансові ресурси як «грошові доходи та надходження, що перебувають у розпорядженні суб'єктів господарювання і призначені для виконання фінансових зобов'язань, здійснення витрат на розширене відтворення й економічне стимулювання працівників» [3, с. 74].

Тут акцент робиться на грошові доходи і надходження, якими організація розпоряджається. На нашу думку, подібне трактування підкреслює склад фінансових ресурсів, оскільки ні кредити банків та інших фінансових інститутів, ні тимчасову державну фінансову допомогу або інших компаній не можна назвати доходами підприємства. Погоджуючись в цілому з розглянутими визначеннями, вважаємо за доцільне запропонувати ряд уточнень.

Необхідно відзначити, що обмеження сфери обслуговування фінансовими ресурсами розширеним відтворенням істотно збіднює їхню сутність. Мова, цілком ймовірно, повинна йти про відтворювальний процес в цілому, оскільки,

реально фінансові ресурси не можуть бути поділені на «простовідтворювальні» і «розширеновідтворювальні».

Заслуговує на увагу підхід до визначення фінансових ресурсів В. Опаріна, який стверджує, що фінансові ресурси – це сума коштів, спрямованих в основні та оборотні засоби підприємства. Вони характеризують фінансовий потенціал, тобто можливості підприємства у проведенні витрат з метою отримання доходу [48, с. 36].

В зарубіжних літературних джерелах поняття фінансових ресурсів майже не зустрічається. Як зазначає Воробйов Ю. М. більш вживаним є термін «фінансовий капітал» [14, с. 15].

Сучасні західні економісти визначають капітал як сукупність товарів і грошей, що використовуються для створення ще більшої кількості товарів і грошей. Різноманіття, неоднозначність розглянутих визначень говорить про нерозробленість питання і пояснюється складністю явища та безліччю форм його прояву. Отже, більшість вітчизняних науковців схиляються до думки, що фінансові ресурси – це сукупність коштів у формі доходів та зовнішніх надходжень, призначених для виконання фінансових зобов'язань і здійснення витрат щодо забезпечення розширеного відтворення.

Розгляд сутності фінансових ресурсів дає змогу безпосередньо перейти до визначення методологічних підходів до розуміння фінансових ресурсів як об'єкта фінансового менеджменту.

Перш за все, розглянемо визначення сутності поняття «фінансовий менеджмент».

На наш погляд, найбільш точно і ємко фінансовий менеджмент розглянутий І. Т. Балабановим [2, с. 173]. Насамперед, їм вводяться сутнісні характеристики й принципи організації системи управління фінансами: «Фінансовий менеджмент спрямований на управління рухом фінансових ресурсів і фінансових відносин, що виникають між господарюючими суб'єктами в процесі руху фінансових ресурсів ... являє собою процес

вироблення мети управління фінансами й здійснення впливу на них за допомогою методів і важелів фінансового механізму».

I. Бланк поняття «фінансовий менеджмент» визначає наступним чином: «Фінансовий менеджмент являє собою систему принципів і методів розробки та реалізації управлінських рішень, пов'язаних з формуванням, розподілом і використанням фінансових ресурсів підприємства й організацією обороту його коштів»[8, с. 362].

Окремі науковці пропонують структуру джерел фінансових ресурсів підприємств, яка складається з власних, позикових і залучених коштів підприємств, коштів іноземних інвесторів, а також з бюджетних асигнувань, що використовуються у випадку зацікавленості центральних чи місцевих органів влади в проектах, реалізованих суб'єктом господарювання. При цьому в основу класифікації джерел фінансування покладене об'єднання трьох класифікаторів: походження ресурсів, відносини власності і її види.

Таким чином, представлені різноманітні приклади структури джерел фінансування розвитку підприємств свідчать про відсутність єдиного підходу до вирішення даної проблеми. Однак у сучасних умовах найбільш розповсюдженим є поділ усіх джерел на три основні групи: власні, позикові і залучені.

Всі фінансові ресурси підприємства як власні, так і позикові в залежності від часу, протягом якого вони знаходяться в розпорядженні підприємства, діляться на короткострокові (до одного року) і довгострокові (понад одного року). Цей розподіл досить умовний, а масштаб тимчасових інтервалів залежить від фінансового законодавства конкретної країни, правил ведення фінансової звітності, національних традицій тощо.

В сучасних умовах, що характеризуються проблематичністю використання коштів бюджетів усіх рівнів і низькою імовірністю масштабного припливу іноземних інвестицій, фінансування розвитку підприємств можливо здійснювати головним чином за рахунок внутрішніх джерел – нагромаджень

підприємств.

Цікавою є думка В. Опаріна, який вважає, що фінансові ресурси, які використовуються підприємствами, слід класифікувати за наступними ознаками (рис.1.1.) [48, с. 26–28].

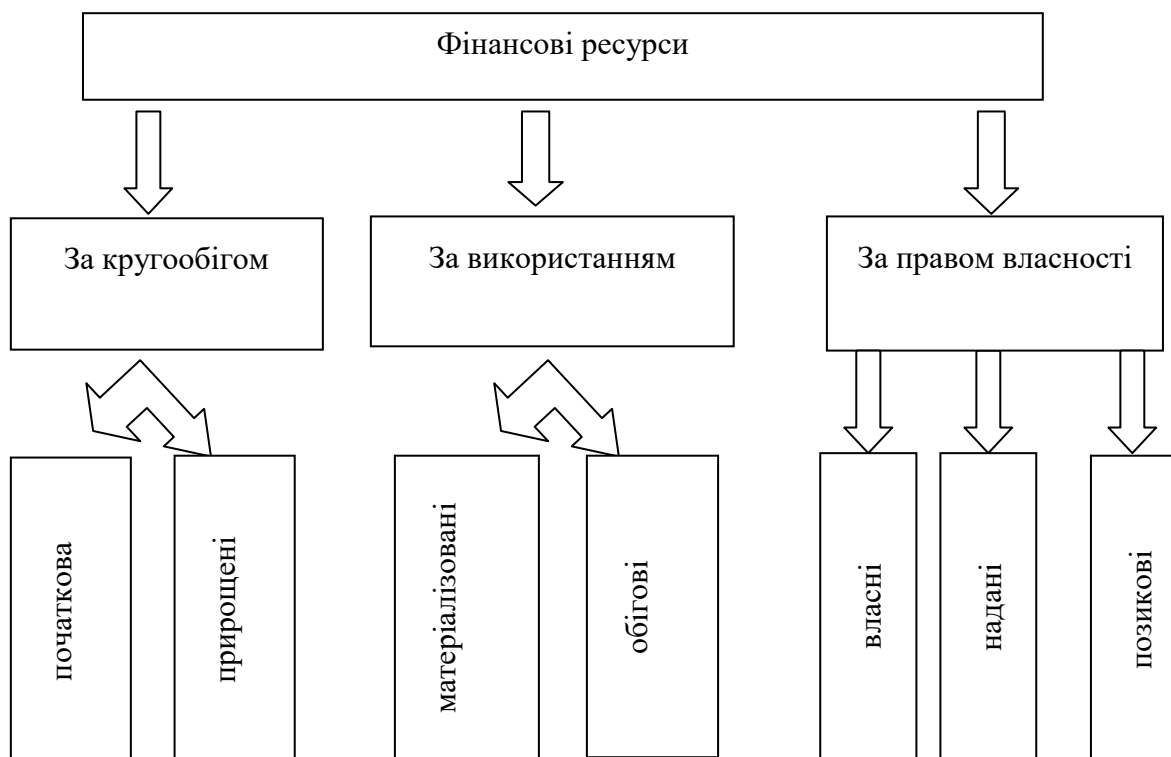

Рис. 1.1. Класифікація фінансових ресурсів

Формування фінансових ресурсів малого підприємства здійснюється протягом усього періоду його функціонування і спрямоване на фінансово-майнове забезпечення діяльності підприємства.

До переходу на ринкові умови господарювання підприємства одержували значні фінансові ресурси на основі внутрішньогалузевого перерозподілу коштів і бюджетного фінансування. Однак, при переході на ринкові основи господарювання відбулися суттєві зміни в області фінансових взаємозв'язків підприємств з іншими структурами.

Слід зазначити, що доступність позикових джерел фінансування діяльності підприємств у більшості випадків залежить від показників, що характеризує підприємство як фінансово стійке, а також наявності майна, що

може бути використане як предмет застави і позитивної кредитної історії.

Взаємозв'язок джерел, напрямків та форм використання відповідно до цієї класифікації представлений на рис. 1.2.

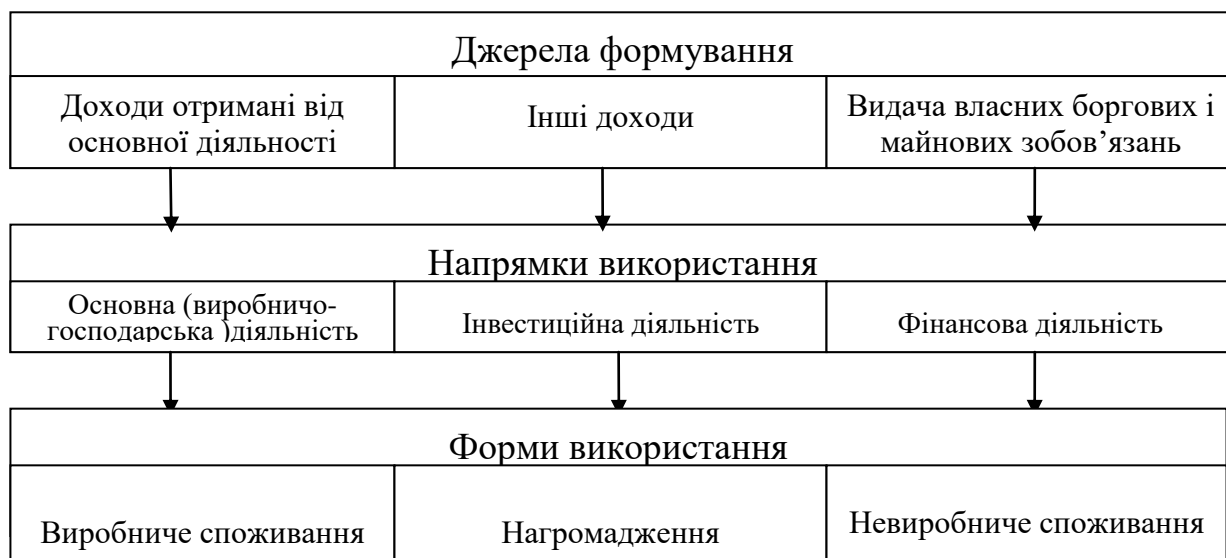

Рис.1.2. Джерела, напрямки та форми використання фінансових ресурсів [48].

Ця класифікація джерел і напрямків використання фінансових ресурсів підприємства уточнює та доповнює приведене вище угруповання фінансових ресурсів і дозволяє зробити висновок, що рух фінансових ресурсів підприємства являє собою безперервний процес кругообігу коштів із власних і позикових джерел у майно і витрати, у ході операційної, інвестиційної та фінансової видів діяльності.

Проведене дослідження дозволяє стверджувати, що фінансові ресурси є об'єктивною основою реалізації цілей соціально-економічного розвитку підприємства, і разом з тим вони піддаються цілеспрямованій зміні, виходячи з поставлених цілей. Фінансові ресурси в значному ступені визначають здатність підприємства ефективно функціонувати. Найважливішим є те, щоб фінансових ресурсів було завжди достатньо для реалізації цілей і завдань підприємницької

діяльності і, щоб використовувались вони якнайефективніше. Тільки цьому випадку їх роль у бізнесі, в малому в тому числі, буде повністю реалізована.

1.2. Аналітичне забезпечення формування і використання фінансових ресурсів вітчизняних підприємств

На сучасному етапі економічного розвитку управління фінансовими ресурсами слід розглядати як процес, пов'язаний з досягненням певних завдань, який за своєю природою є серією безперервних взаємопов'язаних дій – управлінських функцій, кожна з яких також є процесом і важливим елементом для досягнення підприємством економічного ефекту.

Необхідно зауважити, що управлінська діяльність – це не просто процес сукупності послідовних дій, а циклічний процес, який повторюється. Таким чином, процес управління – це замкнутий управлінський цикл, який постійно повторюється.

Перш ніж визначити цілі управління фінансовими ресурсами підприємства необхідно визначитися із тим, що саме в економічній літературі прийнято розуміти під поняттям «цілі». У «Короткому економічному словнику» категорію «ціль» автори розуміють двояко. По-перше, під ціллю необхідно розуміти предмет прагнення, те, чого потрібно досягти, завдання, яке необхідно вирішити. По-друге, ціль – це характеристика поведінки системи, що спрямована на досягнення визначеного кінцевого стану. Тобто, ототожнюються поняття «ціль» та «завдання». Отже в результаті досягнення цілі, або вирішення завдання, може бути досягнутий майбутній необхідний стан системи.

Слід відмітити, що основна мета управління фінансовими ресурсами підприємства нерозривно пов'язана з головною метою фінансового менеджменту в цілому і реалізується з нею в єдиному комплексі.

У науковій літературі поширено кілька основних підходів до визначення мети фінансового менеджменту. Багато авторів дотримуються точки зору, що основною метою фінансового менеджменту є максимізація прибутку. Реалізація

цієї мети забезпечується шляхом досягнення рівності показників граничного доходу і граничних витрат підприємства. Розглядаючи такий підхід необхідно зазначити, що максимізація прибутку не завжди супроводжується економічним зростанням. Значна сума, як за величиною, так і за рівнем прибутку, яку отримало підприємство, може бути повністю використана на поточні потреби.

З урахуванням вище сказаного, основною метою менеджменту є забезпечення максимізації добробуту власників підприємства у поточному та перспективному періоді, яке знаходить відображення у підвищенні його ринкової вартості.

Розглянувши мету фінансового управління підприємством, перейдемо до аналізу функцій фінансового менеджменту.

Функції фінансового менеджменту можна виділити в дві однорідні групи: функції об'єкта управління і функції суб'єкта управління. До першої відносяться: організація грошового обігу, забезпечення фінансовими ресурсами, забезпечення основними й оборотними фондами тощо. Функції суб'єкта управління зводяться до управлінського впливу на цілеспрямоване функціонування об'єкта управління. Вони складаються зі збору, систематизації, передачі, збереження інформації, вироблення та затвердження рішення, перетворення його в команду, тобто такі функції як прогнозування, організація, регулювання, координування, стимулювання, контроль.

Розглянемо ще один підхід до визначення функцій системи управління фінансами, цього разу – закордонного дослідника.

У процесі управління фінансовими ресурсами, як й іншими об'єктами фінансового менеджменту, здійснюються: планування, оперативне управління, контроль.

Управління фінансовими ресурсами є важливою областю управлінської діяльності. Здійснює його спеціальний апарат за допомогою особливих прийомів і методів, у тому числі різноманітних стимулів і санкцій.

Важливою складовою частиною системи управління фінансовими

ресурсами є її принципи.

Система управління фінансовими ресурсами підприємства складається із двох взаємопов'язаних підсистем: керованої підсистеми, або об'єкта управління та керуючої підсистеми, або суб'єкта управління, які представлені автором на рисунку 1.3.

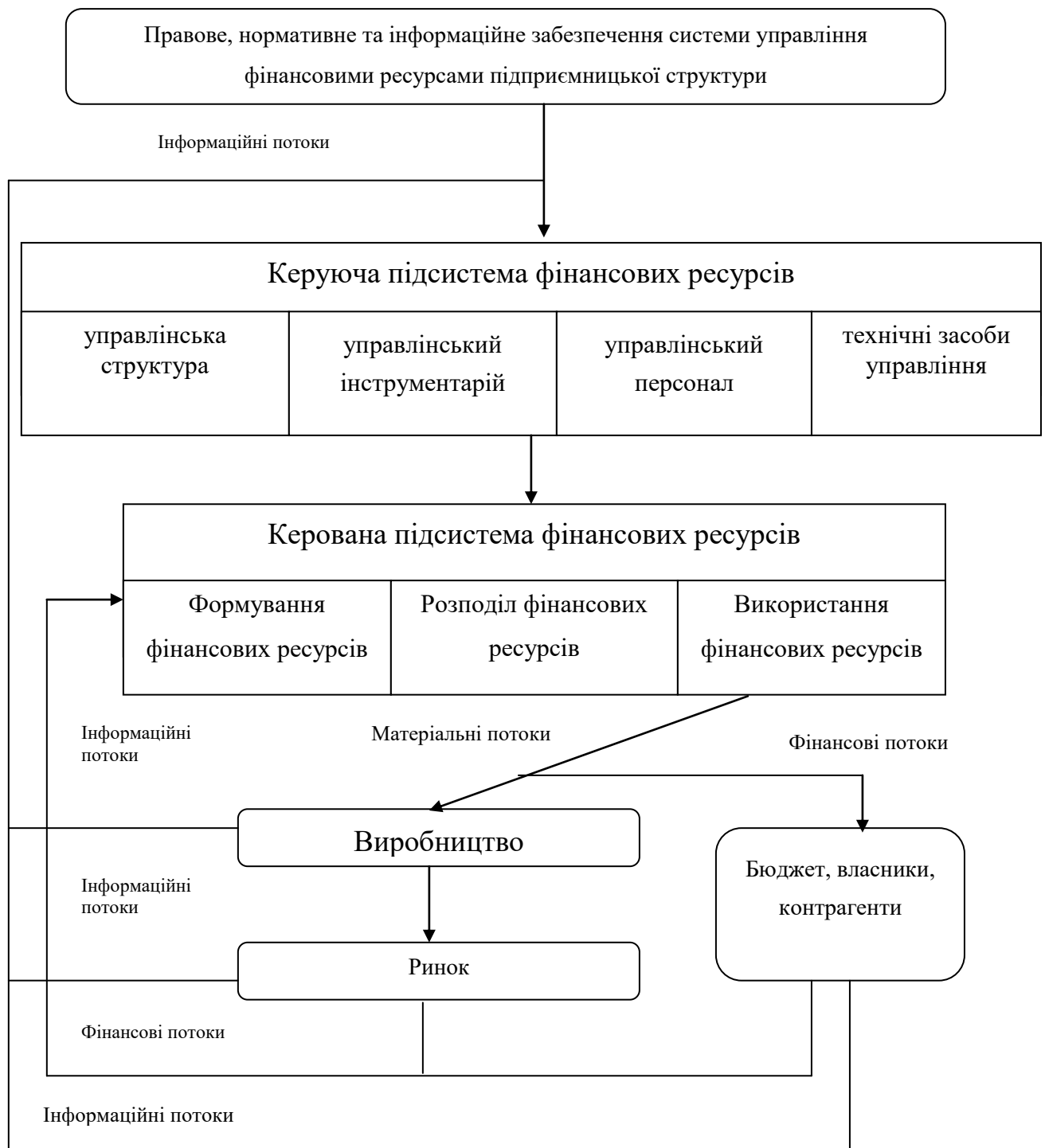

Рис.1.3.Підсистеми управління фінансовими ресурсами підприємства [14].

Сукупність всіх організаційних структур, що здійснюють управління фінансами, називається фінансовим апаратом. Для великої компанії найбільш характерне відокремлення спеціальної служби, підпорядкованої фінансовому директору, що включає бухгалтерію і фінансовий відділ.

Розподіл і використання фінансових ресурсів здійснюється на різних рівнях управління, а саме на макро та мікро рівнях. Ми акцентуємо увагу на рівні суб'єкта господарювання.

На малих підприємствах роль фінансового директора часто виконує головний бухгалтер. Головне, що слід зазначити в роботі фінансового менеджера, це те, що вона або складає частину роботи вищої ланки керування фірми, або пов'язана з наданням йому аналітичної інформації, необхідної і корисної для прийняття управлінських рішень фінансового характеру.

Суб'єкти управління використовують у кожній сфері і кожній ланці фінансових відносин специфічні методи цілеспрямованого впливу на фінанси. Разом з тим їм властиві єдині прийоми та способи управління. Практичне застосування фінансового менеджменту реалізується за допомогою методів і важелів фінансового механізму

Фінансовий механізм являє собою сукупність фінансових методів і важелів, за допомогою яких організуються, плануються й використовуються фінансові й у цілому грошові ресурси.

Результати проведеного дослідження щодо вітчизняних та зарубіжних підходів до визначення сутності та завдань управління фінансовими ресурсами дозволяють зробити такі основні висновки:

— фінансовий менеджмент — це організація управління процесами фінансування підприємницької діяльності в умовах ринкових відносин. Сутність фінансових ресурсів у даному трактуванні виражається їхнім призначенням у процесі фінансування підприємницької діяльності. Саме з цієї позиції в дисертації розглядаються проблеми формування, розподілу й використання фінансових ресурсів підприємства;

– фінансовий менеджмент – це процес впливу на фінансові відносини й безпосередньо процес управління рухом фінансових ресурсів. Предмет розгляду роботи – друга зі складових фінансового менеджменту;

– метою фінансового менеджменту слід вважати забезпечення максимізації добробуту власників підприємства у поточному та перспективному періоді, яке знаходить відображення у підвищенні його ринкової вартості;

– практична реалізація фінансового менеджменту відбувається за допомогою методів і важелів фінансового механізму.

У літературі відзначається, що на практиці, системи управління фінансовими ресурсами в більшості випадків не завжди можуть бути застосовані в процесі фінансово-господарської діяльності малих підприємств.

Дослідженню особливостей фінансового управління в малому бізнесі багато уваги приділили відомі зарубіжні вчені Сирополіс Н., Штайнхофф Д., Берджес Д. [65], які розглядають у своїх роботах мале підприємництво як форму організації, що накладає особливий відбиток не стільки на склад та структуру фінансових ресурсів як на процес управління ними.

Англійський економіст П. Уілсон підкреслює в одній зі своїх робіт [66, с. 11–12] необхідність прийняття до уваги при оцінці організації управління фінансовими ресурсами підприємства особливостей підприємницьких мотивацій керівників, обумовлених масштабами підприємства.

Інтереси власника в такому випадку не йдуть у розріз із інтересами підприємства, і підвищення ефективності діяльності завжди є предметом прямої зацікавленості керівника, що обумовлює наявність ініціативи керівництва й можливості реалізації максимально ефективного використання наявних фінансових ресурсів підприємства (в умовах малого бізнесу жорстко обмежених).

Керівники підприємств не завжди переслідують мету максимізації прибутку, оскільки іноді керівникові-власникові підприємства досить певної

норми прибутку, необхідної для того, щоб забезпечити собі певний рівень життя й не вимагає додаткових зусиль, у цьому випадку, паралельною метою є збереження незалежності.

Фінансовий менеджмент типового підприємства істотно відрізняється від управління фінансами великого підприємства, але орієнтованого на розширення. Типові підприємства не можуть емітувати звичайні акції – весь капітал формується за рахунок власників, а також прибутків від бізнесу. Дефіцит коштів істотно обмежує плани керівництва, націлені на розширення. Типове підприємство, як правило, досить активно здійснює управління оборотним капіталом. Основною задачею при цьому стає вміле планування грошових потоків.

Уілсон П. [66] і Штайнхофф Д., Берджес Д. [65] у ході своїх досліджень з'ясували, що менеджери-власники набагато частіше відчували недовіру до власних управлінських здібностей. Дослідження показало, що навіть, у випадках коли фінансові ресурси були доступні й існували ринкові можливості, такі менеджери відмовлялися від розширення діяльності, мали труднощі при визначенні принципів делегування повноважень, були нездатні обґрунтовано мотивувати діяльність персоналу, не мали достатньо знань в області фінансів, маркетингу і управління персоналом. Для малих підприємств практично завжди актуальна проблема дефіциту ресурсів у силу складності доступу малих підприємств на фінансовий і грошовий ринки (емісія акцій у більшості випадків не можлива; кредити дорогі, або недоступні через ризиковане фінансове становище підприємства і відсутність кредитної історії). Вони більш уразливі до помилок і змін своїх економічних показників у порівнянні з великими в силу особливого набору, рівня й ієрархії ризиків, що збільшуються обмеженістю можливостей диверсифікованості портфеля особистих інвестицій, для власника невеликого бізнесу, контуром власного підприємства (власник акцій великого акціонерного товариства, звичайно може швидко реалізувати акції і диверсифікувати свій портфель).

Проте, більшість принципів управління фінансовими ресурсами великих підприємств можуть бути застосовані до малого бізнесу, але з іншими акцентами.

Управління фінансовими ресурсами вітчизняних малих підприємств має ряд особливостей: кваліфікаційний бар'єр суб'єктів малого підприємництва; обмеженість ресурсів і залежність від внутрішніх джерел фінансування; простота організаційно-фінансової структури підприємства і, у деяких випадках, елементарність здійснюваних операцій.

На підставі дослідження управління фінансовими ресурсами в секторі малого бізнесу можна зробити висновок про те, що створення на малому підприємстві зрозумілої й логічної схеми організації даного процесу, що припускає підвищення ефективності використання ресурсів за рахунок мобілізації внутрішніх резервів є реальним чинником підвищення ефективності його фінансово-господарської діяльності.

Отже, управління фінансових ресурсів малого підприємства – складний та багатогранний процес, метою якого є їх збільшення. Нарощення фінансових ресурсів – необхідна умова розвитку будь якого виду підприємницької діяльності, досягається шляхом їх ефективного використання. З метою запобігання помилок необхідно постійно контролювати і в залежності від результатів аналізу регулювати діяльність підприємства та рух його фінансових ресурсів.

1.3. Еволюція нормативно-правового забезпечення механізмів формування та використання фінансових ресурсів підприємств

Формування та подальший розвиток підприємств в Україні неможливий без створення відповідної інформаційно-правової бази. З огляду на це розглянемо стан та проблеми правового забезпечення розвитку малого бізнесу в Україні.

Сучасне правове забезпечення підприємницької діяльності в сфері бізнесу

– це сукупність законів, нормативних та інструктивних документів, які визначають порядок створення підприємств, , порядок організації виробництва, забезпечення його необхідними ресурсами, збут, систему оподаткування та відносини між державою та підприємцями, суб'єктів підприємницької діяльності між собою, а також дають підприємствам певні правові гарантії.

Формування сталого та ефективного нормативно-правового середовища функціонування й розвитку підприємств малого бізнесу є обов'язковою й неодмінною умовою, що забезпечить малим підприємствам законне функціонування малого бізнесу і буде сприяти його становленню та розвитку.

Правове регулювання системи відносин підприємництва – актуальна проблема сучасного і майбутнього соціально-економічного життя країни. Аналіз практики підприємницької діяльності в Україні свідчить про необхідність самостійного правового забезпечення (врегулювання) малого бізнесу та визначення його правового статусу в системі підприємництва.

Нормативно-правова база розвитку підприємств бізнесу є багаторівневою і здійснюється численними нормативно-правовими актами як загального так і спеціального характеру.

Підстави для розвитку бізнесу є права, закріплені в Конституції України), яка була прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року, і гарантують право на приватну власність та право на заняття підприємницькою діяльністю з метою отримання прибутку . Відповідно до Конституції України (ч. І с. 42) «Кожен має право на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом». Реалізація положення статті 48 Конституції України щодо свободи підприємництва потребує здійснення загальнонаціональних заходів по відродженню й розвитку приватного права, схвалення на парламентському рівні відповідної загальнодержавної програми, де одним із найважливіших завдань має бути передбачена систематизація законодавства у сфері підприємницької діяльності. Це завдання, безумовно, має стати складовою державної політики розвитку підприємництва в Україні, а його вирішення має

сприяти посиленню соціальної значущості в суспільстві як самого підприємництва, так і законодавства щодо його регулювання, підвищенню ефективності останнього за рахунок поліпшення якості як його окремих правових норм, так і їх системи.

Базовим законом, який заклав основу правової бази підприємництва, був Закон України «Про підприємництво» від 07.02.1991 р. Правові основи фінансово-господарського функціонування малих підприємств регламентує Господарський кодекс України.

Господарський кодекс України має на меті забезпечити зростання ділової активності суб'єктів господарювання, розвиток підприємництва і на цій основі підвищення ефективності суспільного виробництва, його соціальну спрямованість відповідно до вимог Конституції України, утвердити суспільний господарський порядок в економічній системі України, сприяти гармонізації її з іншими економічними системами.

Відповідно до Господарського кодексу України малими (незалежно від форми власності) визнаються підприємства, в яких середньооблікова чисельність працюючих за звітний (фінансовий) рік не перевищує п'ятдесяти осіб, а обсяг валового доходу від реалізації продукції (робіт, послуг) за цей період не перевищує суми, еквівалентної п'ятистам тисячам євро за середньорічним курсом Національного банку України щодо гривні.

Логічно продовжує визначені Господарським кодексом основні напрями державної підтримки підприємництва в Україні стосовно малого підприємництва Закон України «Про державну підтримку малого підприємництва» (від 19 жовтня 2000 р. №2063-III), який було затверджено з метою формування та реалізації державної політики з питань розвитку й підтримки малого підприємництва. Цим Законом визначено основні напрями державної політики:

- формування інфраструктури підтримки й розвитку малого підприємництва;

- створення сприятливих умов для використання суб'єктами малого підприємництва державних, фінансових та інформаційних ресурсів та науково-технічних розробок і технологій;
- удосконалення підготовки, перепідготовки й підвищення кваліфікації кадрів для суб'єктів малого бізнесу;
- запровадження спрощеної системи оподаткування, обліку та звітності.

На основі вищезгаданого закону, з метою реалізації державної політики сприяння розвитку малих підприємств, 21 грудня 2000 року був прийнятий Закон України «Про національну програму сприяння розвитку малого підприємництва в Україні» за № 2157-III Х.

Ця програма на відміну від попередніх орієнтована на пошук нових форм фінансування. Характерною особливістю є прагнення використовувати як інструмент підтримки не державний бюджет, а державний авторитет і законодавчу сприятливість.

З метою формування й реалізації державної політики з питань розвитку та підтримки малого бізнесу, ефективного використання його можливостей у розвитку національної економіки Указом Президента України «Про спрощену систему оподаткування, обліку та звітності суб'єктів малого підприємництва» (у редакції Указу від 28.06.99 р. № 746/99) поряд із загальною (традиційною) системою оподаткування прийнята спрощена система оподаткування обліку й звітності, що передбачає заміну сплати встановлених законодавством податків й обов'язкових платежів сплатою одного податку – єдиного.

У даний час в Україні законодавчо діє два різновиди оподаткування : за традиційною або загальною та спрощеною системою.

Недосконалыми є наявні значні недоліки чинної системи ліцензування підприємницької діяльності, а саме: відсутність критеріїв доцільності ліцензування, єдиних методологічних підходів щодо видачі ліцензій, належного контролю як за наданням ліцензій, так і за підприємницькою діяльністю,

наявність монопольних проявів міністерств і відомств.

Вперше ліцензування підприємницької діяльності було введено в 1991 р. із прийняттям Закону України «Про підприємництво» і незважаючи на внесення численних змін і доповнень, перераховані проблеми продовжували існувати. В 1995 році Указом Президента України від 28 березня було створено Ліцензійну палату при Міністерстві економіки України, яка згодом Указом Президента України від 7 лютого 1997 року була перетворена у Ліцензійну палату України, яка стала центральним органом виконавчої влади, основними завданнями якого є: узагальнення практики застосування законодавства з питань ліцензування підприємницької діяльності та державної реєстрації суб'єктів підприємництва, розроблення пропозицій щодо його вдосконалення; методичне керівництво роботою, пов'язаною з ліцензуванням підприємницької діяльності та державною реєстрацією суб'єктів підприємництва; координація роботи органів, що здійснюють ліцензування підприємницької діяльності та реєстрацією суб'єктів підприємництва; ведення Єдиного ліцензійного реєстру; ведення Реєстру суб'єктів підприємницької діяльності; контроль за додержанням порядку видачі суб'єктам підприємницької діяльності ліцензій та державної реєстрації суб'єктів підприємництва органами, що виконують ці функції. Істотним кроком щодо врегулювання процесу ліцензування підприємницької діяльності був прийнятий Верховною Радою України 01.06.2013.р. Закон України «Про ліцензування певних видів господарської діяльності», уведений у дію 26.10.2000 р. У цьому законі вперше сформульовані основні принципи обмеження (ліцензування) здійснення певних видів підприємництва, структура органів ліцензування, механізми видачі, заміни, анулювання ліцензій, видачі дублікатів.

Наступним кроком уперед, в сфері реалізації загальнодержавних програм з питань підтримки підприємництва, буде вирішення проблем, що продовжують мати місце в системі ліцензування підприємницької діяльності, а саме: зменшення великої кількості видів підприємницької діяльності, що підлягають

ліцензуванню; усунення нечіткості у визначенні деяких норм щодо ліцензування.

У даному напрямі також прийняті та реалізуються закони України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні», «Про Національну програму сприяння розвитку малого підприємництва в Україні», «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців щодо спрощення реєстрації осіб як платників податків», розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження плану заходів з виконання у 2013 році Національної програми сприяння розвитку малого підприємництва в Україні», «Про схвалення Концепції Загальнодержавної програми розвитку малого і середнього підприємництва на 2014–2024 роки», «Про утворення територіальних органів Державної служби з питань регуляторної політики та розвитку підприємництва», регіональні та місцеві програми підтримки малого і середнього підприємництва тощо.[16]./

Аналіз законодавчого забезпечення розвитку підприємництва в Україні дозволяє зробити деякі загальні висновки:

- законодавча база, яка забезпечує розвиток та регулювання підприємництва в Україні, знаходиться на початковій стадії, на етапі формування;
- велика кількість нормативно-правових документів, які регулюють діяльність суб'єктів малого бізнесу, є досить суперечливими, а основні напрями підтримки не забезпечені фінансовими ресурсами;
- багато законів не є актами прямої дії, для їх реалізації органами виконавчої влади розробляється велика кількість підзаконних актів (інструкцій, наказів, листів), які систематично доповнюються, тому на практиці ними керуватися досить проблематично;
- недостатні правові гарантії усіх форм власності та захисту приватної власності як основної умови розвитку підприємницької діяльності;
- відсутність єдиної дієвої державної політики підтримки підприємництва,

зокрема, малого, відповідної нормативно-правової бази та дійового механізму реалізації такої політики.

Розв'язання існуючих проблем розвитку підприємництва в Україні, створення відповідного середовища потребують докорінної переорієнтації державної політики розвитку підприємництва. Завдання полягає в тому, щоб суттєво розширити його роль і місце в економічному житті суспільства. Саме з огляду на це слід виходити при розробці та реалізації заходів щодо нормативно-правового забезпечення розвитку підприємництва. Втілення у життя цього завдання неможливе без усунення основних недоліків, які притаманні законодавчій практиці. Серед них необхідно виділити перш за все наступні:

- відсутність єдиної законодавчої стратегії щодо розвитку малого підприємництва. Вона важлива, перш за все, в забезпеченні повноти законодавства щодо господарських відносин, послідовності проведення курсу на розвиток ринку з урахуванням перехідного характеру української економіки, обмеженості поєднання часових та стійких правових норм.

- неоднозначність, нестабільність і суперечливість чинної нормативно-правової бази розвитку підприємництва. Держава постійно змінюючи «правила гри», нерідко вводить нормативні акти заднім числом.

- наявність у законодавстві багатьох нечітких норм, які при бажанні можна піддати будь-якому трактуванню;

- необґрунтованість й надмірність завищення законодавчих вимог та обмежень, які містяться в окремих нормативно-правових актах;

- відсутністю реальних правових гарантій рівності всіх форм власності й захисту приватної власності, належної регламентації актів купівлі-продажу, а також порядку землеволодіння й землекористування, реальних заходів захисту підприємців від свавілля й некомпетентності чиновників.

Отже система державної підтримки малого підприємництва, що нині склалася в Україні, характеризується з одного боку великою кількістю нормативних актів та законів, які декларують підтримку малого бізнесу, а з

іншого практичною відсутністю механізмів такої підтримки в умовах бюджетного дефіциту та слабкої координації заходів різних напрямків економічних реформ із розвитком малого підприємництва.

Світовий досвід свідчить про те, що для успішного розвитку малого бізнесу необхідно створити правову базу його функціонування, забезпечити належним чином юридичне закріплення прав та постійне правове забезпечення з боку держави, що гарантує захист законного функціонування малого бізнесу, сприяє його розвитку. Міжнародна практика господарювання доводить, що малий бізнес не може існувати без чітких та ефективних законодавчих актів. Тому формування сприятливих умов для ведення бізнесу неможливе без прийняття та реальної дії таких законів, які б чітко визначали порядок реєстрації суб'єктів малого підприємництва, умови та середовище конкуренції, банкрутство, контракти та інші аспекти підприємницької діяльності.

Висновки до 1 розділу

Дослідження теоретичних основ управління фінансовими ресурсами підприємства дає підстави сформулювати наступні висновки.

Проведене дослідження дозволяє стверджувати, що фінансові ресурси є об'єктивною основою функціонування та реалізації цілей розвитку малого підприємства.

На підставі розглянутих теоретичних підходів до визначення поняття фінансових ресурсів було зроблено висновок про відсутність єдиного погляду на економічну природу і суть цього поняття. На думку автора фінансові ресурси суб'єкта господарювання доцільно розглядати як частину грошових засобів суб'єктів господарювання, які він отримує у формі доходів від операційної, інвестиційної і фінансової діяльності, а також за рахунок внесків власників і засобів, залучених на фінансовому ринку або запозичених у контрагентів, і призначені для виконання зобов'язань перед фінансово-кредитною системою, матеріального стимулювання працівників, здійснення

витрат по відтворювальному процесу.

В проведеному дослідженні дістало подальшого розвитку питання класифікації напрямків використання фінансових ресурсів підприємства по трьом основним ознакам: мета використання; напрямок використання; спосіб використання, що дозволить розширити можливості аналізу процесу використання фінансових ресурсів підприємств з метою підвищення ефективності прийняття управлінських рішень у цій сфері.

Управління фінансовими ресурсами являє собою сукупність узгоджених між собою принципів, завдань, методів, які регулюють процес розробки та реалізації управлінських рішень щодо визначення руху фінансових ресурсів в заданих параметрах з метою координації ефективних джерел залучення й раціонального використання фінансових ресурсів на стратегічному, тактичному та оперативному рівнях управління.

На основі узагальнення описаних в науковій літературі концептуальних основ управління фінансовими ресурсами до основних принципів комплексної системи управління фінансовими ресурсами малого підприємства, на наш погляд, можна віднести наступні: принципи комплексності, оперативності, ефективності і контролю.

Всі ці принципи повинні діяти одночасно, оскільки вони визначають умови рівноваги та ефективного функціонування системи управління фінансовими ресурсами, а рівень реалізації принципів може слугувати критерієм якості самої системи управління фінансовими ресурсами.

РОЗДІЛ 2. ОЦІНКА ПРАКТИКИ ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ ПІДПРИЄМСТВ

2.1. Аналіз формування власних фінансових ресурсів підприємств

Найбільш динамічною ланкою всього підприємництва є малий бізнес – об'єктивно необхідний елемент будь-якої розвиненої господарської системи, без якої економіка та суспільство в цілому не можуть нормально функціонувати й розвиватися. В країнах із ринковою системою господарювання малі підприємства становлять наймасовішу і найгнучкішу форму ділового життя.

Водночас як важлива складова частина господарства України мале підприємництво ще не стало суттєвим фактором його перебудови, не активізувало виробничої та інноваційної діяльності.

З метою визначення сучасних тенденцій розвитку малого бізнесу в Україні, ми пропонуємо дослідити динаміку економічного розвитку суб'єктів малого підприємництва, їхнє місце і роль в сучасній економіці України, стан забезпеченості цих підприємств фінансовими ресурсами.

Частка малого бізнесу України у валовому національному продукті у 2019 році становила 10%, тоді як у розвинених країнах цей показник сягає 40–60%.

При абсолютному зростанні кількості малих підприємств, у тому числі в 2019 році, сповільнюються темпи їх створення (див. табл. 2.1).

Після декількох років реформ в Україні малий бізнес став самостійною ланкою національного господарства. Статистичні дані за 2010–2019 роки свідчать, що в розвитку сектору малого бізнесу в Україні намітився перехід до нового етапу.

Період стрімкого розвитку малого підприємництва, який відбувався до 1999 року, закінчився і якщо в 1999 році темп приросту кількості малих підприємств різної форми власності складав 46,6 відсотка, то вже в 2019 році

намітився спад цього показника, про що свідчить його рівень – 3,9% . Це результат економічної та політичної нестабільності, а також відсутності реальних стимулів для розвитку малого підприємництва.

Таблиця 2.1

Показники розвитку малих підприємств в Україні за основними видами економічної діяльності за 2010–2019 роки*

(% до загальної кількості)

Основні види економічної діяльності	2010	2011	2015	2016	2017	2018	2019
Сільське господарство, мисливство та лісове господарство	2,0	2,3	3,6	4,4	4,6	4,9	5,2
Промисловість	15,1	15,3	15,8	16,1	16,1	15,8	15,4
Будівництво	8,6	8,2	8,4	8,5	8,5	8,8	9,3
Оптова і роздрібна торгівля	51,9	50,8	46,4	42,9	40,2	37,2	35,0
Готелі та ресторани	3,4	3,4	3,5	3,4	3,0	3,4	3,4
Транспорт	3,1	3,4	3,9	4,2	4,5	4,7	4,8
Операції з нерухомістю, здавання під найм та послуги користувача	9,9	10,6	12,1	13,7	15,6	16,2	17,6
Колективні громадські та особисті послуги	3,7	3,7	3,4	3,6	3,8	3,6	3,6
Інші види діяльності	2,3	2,3	2,9	3,2	3,7	2,1	2,2

*Примітка. За даними Держкомслужби України.

Виходячи з даних табл. 2.1 ми можемо зробити висновок, що найбільш привабливими сферами вкладення капіталів та зусиль стали оптово-роздрібна торгівля (до 43,5% від загальної кількості підприємств в 2000–2019 роках). Організація торгово-посередницьких підприємств приваблює порівняно

простотою та можливістю швидкого накопичення капіталу. Значне уповільнення темпів росту малого бізнесу в сфері торгівлі та посередницьких послуг в 2019 році більш за все пов'язано з наближенням їх кількості до оптимальної. Ця економічна ніша наповнилась скоріше за інші та окрім того з'явилися більш перспективні та привабливі напрямлення капіталовкладень. Найбільш стрімкий ріст кількості малих підприємств в період з 2010 по 2019 роки відбувався в наступних сферах : транспорт (на 54,8%), обробна промисловість (на 57,4%) операції з нерухомістю (на 77,8%), сільське господарство (на 160% , в основному за рахунок фермерських господарств), будівництво (на 8,2%).

Малий бізнес дав роботу досить значній кількості населення в країні, про що свідчать статистичні дані [30]. За станом на кінець 2019 року на малих підприємствах працювало майже 15,1% загальної чисельності зайнятого населення. Найбільша доля приходить на оптово-роздрібну торгівлю; торгівлю транспортними засобами, послуги з ремонту (36,2% працюючих на малих підприємствах), промисловість (19,7%) , будівництво (12,4%), сільське господарство (10,6%) та операції з нерухомістю , здавання під найм та послуги юридичним особам (7,2%).

Разом з тим темпи створення малих підприємств не впливають суттєво на створення нових робочих місць, а структурні зміни у сфері підприємництва відбуваються не на користь виробничого сектора.

Щодо доходності малих підприємств, то за 2019 рік фінансовий результат від звичайної діяльності до оподаткування виявився збитковим (табл.2.2.).

Як видно з наведених даних, до 2016 року малі підприємства за усіма видами економічної діяльності, окрім сільського господарства та промисловості, були збитковими, а фінансовий результат в загальному за період з 2011–2015 роки стрімко зменшився і становив – 175262,4 млн грн

Таблиця 2.2

Фінансові результати малих підприємств України від звичайної діяльності до оподаткування за основними видами економічної діяльності*

(млн грн)

	Роки						
	2011	2012	2015	2016	2017	2018	2019
Усього	-5057,3	-9254,0	-25057,9	-175262,4	-111906	-24151,4	-10724,8
в тому числі:							
Промисловість	-579,3	-1536,2	-3430,0	12010,0	-6449,4	1208,4	-6508,4
Сільське, лісове і рибне господарство	7553,7	7874,8	4261,1	6932,2	34161,5	35839,5	25543,0
Транспорт, складське госп. поштова і курерська діяльність.	-508,6	-291,3	-139,0	-10142,7	-8851,9	-870,0	-3577,1
Будівництво	-2308,2	-3509,0	-4690,9	-21536,2	-19836,6	-9921,5	-5506,0
Оптова і роздрібна торгівля, ремонт авто.	-192,9	--2580,6	-8333,7	-47689,5	-27783,9	-4321,2	1373,9
Інші види послуг.	-33,0	-15,4	-7,4	-87,7	27,6	153,6	54,2

*Примітка. За даними Держкомслужби України.

А вже у 2015-2019 роках, як свідчать дані табл. 2.2, малі підприємства України за більшістю видів економічної діяльності, завершили свою господарську діяльність з від'ємним фінансовим результатом. У 2019 році фінансовий результат від звичайної діяльності до оподаткування на малих підприємствах України становив – 10724,8 млн грн.

За малими підприємствами, як і в цілому за всіма господарюючими суб'єктами (за період, що аналізується) спостерігається значна кількість

збиткових підприємств (табл. 2.3). Їх питома вага у загальній кількості малих підприємств в 2019 році становила 35,5% (по великих і середніх – 55%).

Таблиця 2.3

Динаміка збиткових малих підприємств за окремими видами економічної діяльності в Україні*

(% до загальної кількості)

	Роки						
	2011	2012	2015	2016	2017	2018	2019
Усього по економіці	36,5	37,0	35,0	34,3	26,5	27,2	27,7
Промисловість	38,8	39,2	37,3	36,7	26,5	27,1	28,9
Сільське господарство, мисливство та лісове господарство	17,4	22,0	20,0	15,9	11,8	12,4	13,9
Транспорт ...	38,1	39,5	37,2	37,4	28,7	28,4	28,3
Будівництво	41,1	41,1	38,7	38,0	29,3	29,9	29,2

*Примітка. За даними Держстату України.

В цілому фінансові труднощі малі підприємства так чи інакше вирішують, доволі часто-шляхом виходу до сфери неконтрольованого фінансового і не фінансового обороту.

Поряд з аналізом розвитку малого підприємництва в Україні проведемо аналіз розвитку малої підприємницької діяльності в Львівській області (див. табл. 2.4).

Виробництвом промислової продукції у 2019 році займалися 718 підприємств різних видів економічної діяльності, що на 126 одиниць більше ніж у 2018 році.

У 2019 році малими підприємствами Львівської області реалізовано

продукції (робіт, послуг) на 112086,5 млн грн, або 11% загального обсягу реалізації продукції (робіт, послуг) в цілому по економіці області, що на 14,1% більше попереднього року.

Таблиця 2.4

Основні показники розвитку малих підприємств Львівської області *

(млн грн)

	Роки				
	2015	2016	2017	2018	2019
Кількість малих підприємств, од.	13388,0	13567,0	14325,0	14826,0	14961,0
У% до попереднього року	99,4	105,3	121,3	111,6	102,8
на 10 тис осіб наявного населення, од.	27,0	29,0	35,0	40,0	41,0
У% до загальної кількості підприємств-суб'єктів підприємницької діяльності	73,1	75,1	79,5	82,9	83,8
Обсяг реалізованої продукції (робіт та послуг) у діючих цінах відповідних років, млн грн	647,2	718,1	747,2	952,0	1086,5
У% до загального виробництва по економіці області	12,4	12,2	11,4	11,6	11,0
Прибуток від звичайної діяльності до оподаткування, млн грн	43,1	37,6	46,4	51,3	92,8
У% до прибутку від звичайної діяльності по економіці області	15,1	10,6	13,1	10,8	20,0
Збиток від звичайної діяльності до оподаткування, млн грн	35,3	46,7	61,4	70,5	76,4
У% до збитку від звичайної діяльності по економіці області	23,1	26,2	22,4	25,8	26,4
Фінансовий результат від звичайної діяльності до оподаткування, млн грн	7,8	-9,1	-15,0	-19,2	16,4
У% до фінансового результату від звичайної діяльності по економіці області	5,9	-5,2	-18,7	-9,6	9,5
Середньорічна кількість найманих працівників на малих підприємствах, тис осіб	37,9	39,1	42,2	47,0	44,0
У% до попереднього року	108,0	103,2	107,9	111,4	93,6
У розрахунку на одне підприємство, осіб	11,0	11,0	10,0	10,0	9,0

*За даними облстатуправління Львівської області

Слід зазначити, що темпи росту обсягів реалізації продукції, робіт та послуг малими підприємствами Львівської області вищі за аналогічні показники по Україні і становлять 167% і 148% відповідно. Це пов'язано з більшою кількістю малих підприємств у Львівській області на 10 тис осіб наявного населення ніж в середньому по Україні.

Фінансовий результат діяльності малих підприємств Львівської області за 2019 рік прибутковий (16,38 млн грн), що є безумовно позитивною тенденцією в розвитку малого підприємництва, особливо враховуючи той факт, що протягом 2015–2018 рр. малі підприємства області, як і в цілому по Україні, працювали збитково. З загальної кількості 62,9% підприємств за 2019 рік одержали прибуток в сумі 192821,8 млн грн, проте 37,1% допустили збитки в сумі 176438,1 млн грн.

Незважаючи на позитивні зрушення, які відбулися в результаті впровадження прийнятих в останні роки рішень щодо створення сприятливого клімату функціонування сфери малого підприємництва, основні перешкоди для розвитку малого підприємництва залишилися тими же що й в минулі роки.

Негативно впливають на розвиток малого бізнесу такі стримуючі фактори, як загальний спад вітчизняного товарного виробництва, зростання цін, інфляція, низький рівень платоспроможності населення, корупція.

Можна стверджувати, що на сучасному етапі розвитку в Україні малого підприємництва, хоч і спостерігається стійка тенденція росту, але відносні та абсолютні показники залишаються на низькому рівні.

Саме тому, актуальною є проблема розробки методів та різних механізмів, які будуть направлені на забезпечення ефективного розвитку малого бізнесу в Україні, а значить і на формування економічної стабільності в Україні. У процесі дослідження тенденцій фінансування розвитку малих підприємств основна увага має бути приділена аналізу динаміки обсягу структури джерел формування фінансових ресурсів, які залучаються для формування їхніх активів.

Результати аналізу структури фінансових ресурсів є передумовою розробки програми перспективного розвитку малих підприємств, тобто аналітична робота є необхідним та важливим етапом у формуванні стратегії і тактики діяльності суб'єктів малого підприємництва.

В табл. 2.5. представлена структура фінансових ресурсів малих підприємств України.

Дані табл. 2.5. свідчать, що у 2019 році обсяг фінансових ресурсів малих підприємств збільшився порівняно з 2010 роком на 627814 млн грн, або на 443%. Значною мірою це викликане збільшенням власних фінансових ресурсів з 131182,6 млн грн у 2010 році до 783735,4 млн грн у 2019 році. Водночас позикові фінансові ресурси зросли із 36617,8 млн. грн у 2010-му до 96879 млн грн у 2019 році, тобто на 60261,2 млн грн, або на 164,6%. Позитивним моментом у залученні позикових коштів є збільшення обсягів довгострокових кредитів банків. Їх сума станом на кінець 2019 року досягла 14237,5 млн грн, що на 13456 млн грн більше довгострокової заборгованості в 2010 році.

У цілому по підприємствах України цей показник в абсолютній сумі збільшився на 83916,7 млн грн, або в 12 разів.

Аналогічним чином розглянемо структуру фінансових ресурсів малих підприємств Львівської області (див. табл. 2.6).

Обсяг фінансових ресурсів малих підприємств Львівської області у 2019 році збільшився порівняно з 2010 роком на 232448,2 млн грн, або на 571,5%. На відміну від загальноукраїнської тенденції це викликане збільшенням позикових фінансових ресурсів з 139,1 млн грн у 2010 році до 1566,942 млн грн у 2019 році, тобто на 1427,8 млн грн, або на 1026,5%. Позитивним моментом у залученні позикових коштів є збільшення обсягів кредитів банків. Це, в першу чергу, пов'язано зі збільшенням кількості малих підприємств Львівської області, які користуються кредитами банків. Висновок підтверджує той факт, що питома вага кредитів банків в обсязі фінансових ресурсів майже не змінилась.

Також спостерігається суттєве збільшення питомої ваги кредиторської заборгованості, що пов'язано з розширенням господарського обороту суб'єктів малого підприємництва Львівської області. Власні фінансові ресурси малих підприємств Львівської області зросли із 28700,0 млн грн у 2010-му до 125828,3 млн грн у 2019 році. Питома вага власних фінансових ресурсів зменшилась з 66,5% у 2010 році до 45,4% у 2019 році. Відмінності у структурі фінансових ресурсів малих підприємств Львівської області у порівнянні з малими підприємствами України пояснюються відмінностями розподілу малих підприємств за видами економічної діяльності. У Львівській області доля малих підприємств виробничої сфери нижче ніж в цілому по Україні, а саме вона характеризується більшою питомою вагою власних фінансових ресурсів, а доля малих підприємств сфери торгівлі та обслуговування, розмір власних коштів яких, як правило, складає 20–40% у загальному обсязі фінансових ресурсів, вища.

Також все більшого значення для фінансування відтворювальних витрат набуває таке джерело фінансових ресурсів як амортизаційні відрахування. Сучасна практика розглядає амортизацію не як цільове джерело відтворення основних фондів, а скоріше як повноцінні мобільні фінансові ресурси, що з одного боку відповідає сучасній концепції управління рухом фінансових ресурсів і підвищує його ефективність за рахунок маневрування, а з іншого боку – обмежує контрольну функцію фінансів у сфері відтворення.

2.2. Управління позиковими фінансовими ресурсами підприємств

У процесі дослідження фінансування розвитку суб'єктів малого підприємництва важливо визначити якою мірою цей розвиток забезпечувався формуванням фінансових ресурсів за рахунок позикових джерел.

Малі підприємства мають більш високі витрати щодо залучення позикового фінансування, тому що комерційні банки зазвичай надають позики

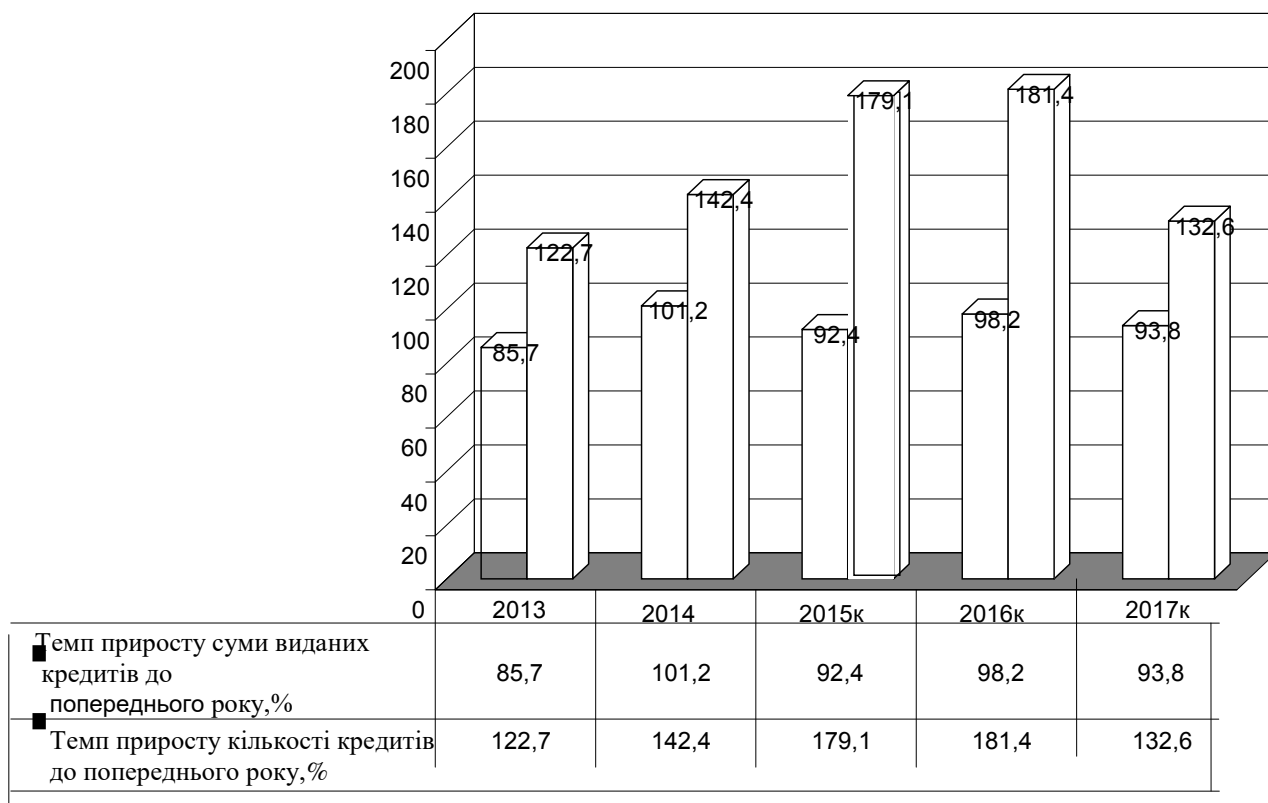
малим підприємствам під більш високі відсотки, мотивуючи такий підхід тим, що малі підприємства мають більш високий ризик свого підприємництва, а, отже, і більш високий ризик неповернення кредиту. Однак, у таких умовах шанс на виживання надається тільки тим малим підприємствам, які отримують дохід, що перевищує на кілька пунктів стандартний дохід у суспільстві.

В країнах з розвинутою ринковою економікою з метою зниження ризиків неповернення кредитів і підвищення зацікавленості кредитних установ у фінансуванні малих фірм діють державні програми гарантування повернення кредитів.

В Україні також діють кредитні інституції, які приймають активну участь у фінансуванні розвитку вітчизняного малого бізнесу.

Європейський Банк Реконструкції та Розвитку (ЄБРР) і Німецько-Український Фонд (НУФ) шляхом спільних зусиль та за підтримки USAID-Агентства США з Міжнародного Розвитку, TACIS – Програми Європейського Співтовариства та KfW – кредитної установи для відбудови Німеччини розпочали діяльність Програми мікрокредитування в Україні у 1998 році. Цільовою групою Програми є мікро – та малі підприємства, які функціонують в усіх сферах економіки. Мікро та малі підприємства згідно чинного законодавства – це юридичні особи та приватні підприємства з кількістю працюючих від 1 до 50 осіб. Розмір кредиту становить від 100 до 125000 доларів США. Місячна відсоткова ставка з кредиту становить від 1% до 1,6% для кредитів у доларах США та євро, та 1,7–2% для кредитів, індексованих у гривні.

За час роботи Програми мікрокредитування малі підприємства України отримали 62015 кредитів на загальну суму 361 млн доларів США (станом на 31 грудня 2017 р.). Аналіз динаміки кредитування суб'єктів малого підприємництва за роки роботи Програми мікрокредитування в Україні свідчить про стійке зростання її обсягів проте нерівномірними темпами (рис. 2.1).

*Примітка. Розраховано за даними Держстату України

Рис.2.1 Динаміка обсягів кредитування малих підприємств в рамках Програми мікrokредитування в Україні*

Так, найбільший приріст кількості наданих кредитів спостерігався у 2017 році (181,37%), а найбільший приріст обсягів кредитування – на 2016 р. (101,24%). Це пов'язано з тим, що у 2016 р. середній розмір кредитів, що надавалися, був вищий за аналогічний показник 2018 року. Поступове зменшення суми наданого кредиту і одночасне збільшення їхньої кількості свідчить про зростання доступності фінансових ресурсів банківської системи для представників малого підприємництва.

Ще одним найбільш активним представником банківської системи України у сфері фінансово-кредитної підтримки малого підприємництва є Приватбанк, який у грудні 1995 р. одним з перших серед українських банків став банком-учасником по обслуговуванню кредитної лінії ЕБРР (МСП1) для малого і

середнього підприємництва в Україні.

Впродовж 2016–2019 років спостерігається чітка тенденція до збільшення кредитних вкладень в сферу малого бізнесу, що свідчить про стабілізацію української грошово-кредитної системи та зростання економіки. Проте слід зауважити, що кредитні ресурси, як правило, мають короткостроковий характер і суттєво на розвиток малого підприємництва не впливають.

Отже, можна зробити висновок, що національна кредитна система сьогодні не відповідає потребам сектору малого бізнесу, а це унеможлиблює фінансування саме капітального розвитку. За рахунок позикових фінансових ресурсів фінансуються головним чином поточні потреби малих підприємств, про що свідчить незначна частка кредитних ресурсів у загальному обсязі авансованого капіталу.

Українські малі підприємства здійснюють сьогодні капітальний розвиток переважно за рахунок самофінансування, що відволікає значні фінансові ресурси з обороту за наявності вільного позикового капіталу на кредитному ринку. Для прискорення розвитку малого підприємництва в Україні треба залучати додаткові фінансові ресурси, причому, малі підприємства не мають можливості застосовувати ті самі фінансові інструменти, що і великі компанії – ринок цінних паперів обмежений для підприємств із малим потенціалом.

Засоби для фінансової підтримки малого підприємництва в науково-технічній сфері найчастіше надходять з міжнародних фондів і мають грантову основу, ці засоби можуть мати і українське походження.

В умовах економічної нестабільності та інфляції найбільшого поширення набули короткострокові кредити, що, звичайно, не може задовольнити інвестиційних потреб малого бізнесу. Але, виходячи з обсягів кредитування можна зробити висновок, що використання такого виду фінансування, як позики банків, є проблематичним для малого підприємництва. Колишні державні банки завжди обслуговували державний сектор економіки і до малого бізнесу ставляться з недовірою.

Загальне різке збільшення неповернених позик у черговий раз підірвало довіру до підприємців і малих підприємств. До них ставляться, як до ненадійних партнерів із високим ризиком неповернення позик.

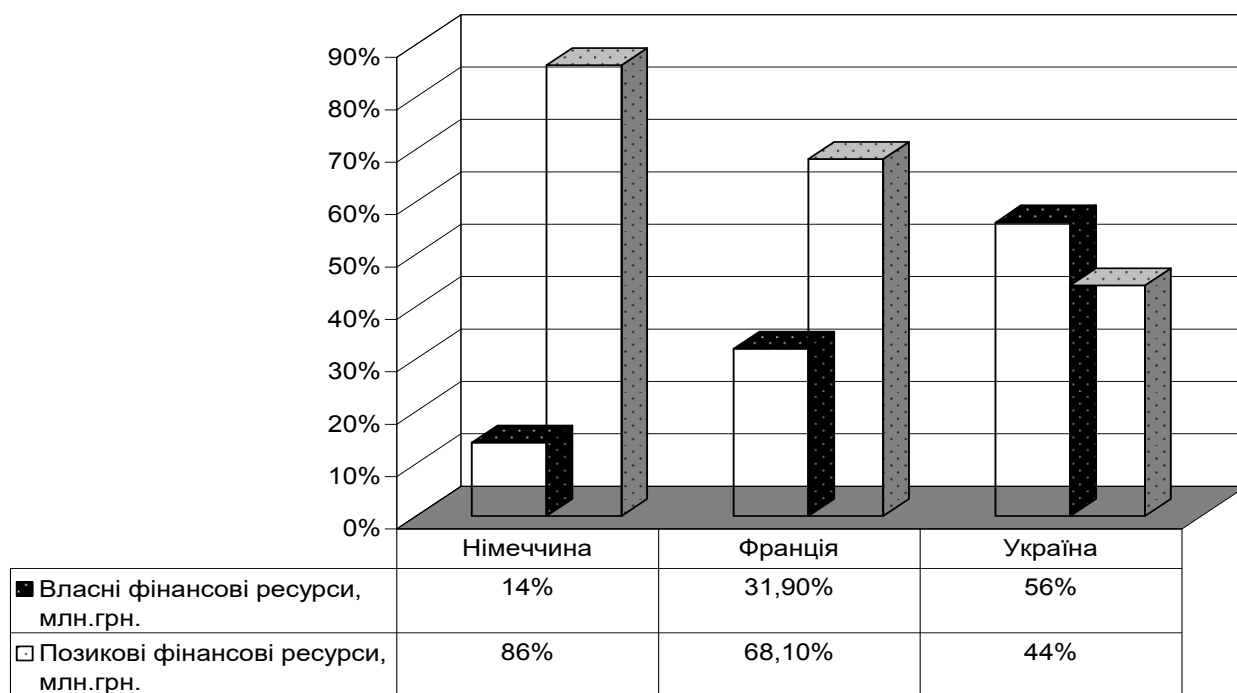

Рис.2.2. Порівняльна структура джерел фінансових ресурсів малих підприємств Німеччини, Франції та України у 2017 р.[56]

Якщо розглянути джерела фінансових ресурсів малих та середніх підприємств в країнах з розвинутою ринковою економікою, зокрема Німеччини та Франції (див. рис. 2.2), то привертає увагу значно нижча питома вага власних коштів у структурі джерел фінансових ресурсів у порівнянні з вітчизняними малими підприємствами, а також спостерігається тенденція до збільшення власних джерел фінансування із збільшенням обсягів діяльності підприємства.

Це можна пояснити високим рівнем довіри між кредитними установами і малими підприємствами, що підсилено державними і недержавними програмами гарантування позик, а також системою державної фінансової підтримки в цих країнах. Зокрема, у Німеччині малі підприємства одержують державну позику у межах програми « Акціонерний капітал», суть якої полягає в

тому, що створення підприємства можливе при наявності 12% суми необхідних інвестицій, оскільки підприємець має можливість одержати державну позику на пільгових умовах в розмірі 120 тис євро для формування початкового капіталу терміном на 20 років.

У Франції на загальнодержавному рівні розроблено ряд спеціальних програм, пов'язаних із збільшенням фондів малих підприємств, а також широкий спектр заходів, пов'язаних з пільговим оподаткуванням, гарантуванням позик, особливим порядком здійснення амортизаційних відрахувань.

У багатьох країнах ринкової економіки фінансово-кредитна підтримка малих підприємств з боку держави здійснюється через спеціальні структури і фонди: у США, наприклад, – через Адміністрацію по справах малого бізнесу, Японії – Корпорацію страхового кредитування малого бізнесу, Франції – структуру «Кредит для середніх і малих фірм».

Ще одним способом вирішення проблеми фінансового забезпечення для малого бізнесу за кордоном є розширення практики залучення фінансових ресурсів через фондові біржі. У таких країнах, як США, Англія, Франція та інші для малих і середніх компаній створені вторинні ринки цінних паперів.

З метою створення сприятливих умов розвитку суб'єктів малого підприємництва необхідне впровадження прозорої системи доступу до кредитних ресурсів, елементами якої мають бути як спеціалізовані банківські установи, інвестиційні компанії та фонди, так і небанківські – фонди підтримки підприємців, кредитно-гарантійні установи, мережа кредитних кооперативів.

В умовах обмеженості бюджетних засобів особливого значення набуває використання інструментів непрямого впливу на інтереси кредитних інститутів: зниження податків на доходи по позичках, виданим малим підприємствам, податкового кредиту, надання державних гарантій у формі застави або поручительства і т.п.

Для стимулювання інвестицій приватного капіталу в сферу малого бізнесу

необхідне формування регіональної інфраструктури заставного кредитування (територіальних заставних фондів на основі регіональної власності) і розробка оптимальних механізмів поручительства. Регіональні гарантійно-залогові фонди, створювані за рахунок нерухомого майна, цінних паперів і інших ліквідних активів, складуть інституціональну основу прямого гарантування кредиту. Фінансова база непрямих гарантій (поручительств) може бути сформована шляхом виділення спеціальної статті в місцевому бюджеті.

Значна роль у залученні приватних довгострокових кредитів повинна належати регіональним фондам підтримки малого підприємництва.

Не можна цілком відмовитися від практики пільгового кредитування як однієї з форм державної фінансової підтримки малого бізнесу: пільгові кредити для малих підприємств існують у більшості економічно розвитих країн і є ефективним інструментом соціальної політики. В сучасних умовах пільгові кредити доцільно надавати тільки тим підприємствам, працівники яких відносяться до соціально незахищених груп населення і вимагають особливої уваги з боку держави.

Для суб'єктів малого бізнесу низька процентна ставка не є основним чинником попиту на кредитні ресурси, у більшості випадків вони готові взяти кредит по ринковій ціні, але не мають такої можливості. Тому головним напрямком діяльності регіональних фондів підтримки малого підприємництва повинна стати розробка і реалізація програм мікрокредитування, що дозволить забезпечити малим фірмам стабільний доступ до позикових засобів на прийнятних умовах.

Територіальні фонди повинні організувати поточне кредитування суб'єктів малого підприємництва, а не служити інститутом підтримки обмеженого числа підприємств, що відповідають критерієві «значимості для економіки регіону». Позикове фінансування зазначеної категорії підприємств доцільно здійснювати через регіональні програми підтримки пріоритетних напрямків розвитку малого бізнесу, що мають локальний характер. Як основні джерела формування засобів

подібних програм пропонуємо розглядати доходи фондів підтримки підприємництва від мікрокредитної діяльності і бюджетні ресурси. Подібний підхід дозволить у першу чергу забезпечити позиковими засобами рентабельні, фінансово стійкі фірми, що зміцнить мале підприємництво регіону в цілому, а отриманий прибуток використовувати для кредитування пріоритетних напрямків підприємництва.

Кошти державного бюджету не повинні використовуватися для прямого кредитування підприємств, їх доцільно витрачати на розробку ефективних механізмів кредитної підтримки малого бізнесу, удосконалювання кредитної інфраструктури, методичне і кадрове забезпечення діяльності регіональних кредитних інститутів, фінансування регіональних програм і т. п. Практика показує, що інші варіанти організації фінансових потоків у системі фондів підтримки підприємництва нерациональні і приводять до нецільового використання державних коштів.

Ефективним способом мобілізації додаткових ресурсів для кредитування малого бізнесу є залучення у фонди підтримки малого бізнесу засобів приватних інвесторів шляхом випуску облігацій.

Основна проблема поворотного фінансування малого підприємництва полягає в організації процесу мікрокредитування як «поточної» послуги. Надання тільки первинних мікрокредитів нерентабельно й окупається тільки в тому випадку, якщо передбачаються наступні етапи кредитування в більш великих обсягах або програма субсидіюється за рахунок засобів держави або благодійних організацій.

Значна роль у забезпеченні малого підприємництва позиковими засобами належить банкам. Однак, сьогодні, зазначена функція банків практично не реалізується.

Оптимізація діяльності кредитних інститутів малого бізнесу повинна розглядатися не відокремлено, а як складовий елемент загальних структурних перетворень фінансової сфери. Задача удосконалювання кредитних відносин

малого підприємництва вимагає розвитку не тільки кредитних інститутів, але й інших сегментів фінансового ринку.

2.3. Оптимізація джерел формування фінансових ресурсів підприємств

Управління фінансовими ресурсами малого підприємства характеризується якісною зміною співвідношення джерел і методів їх формування, результатом якого є забезпечення фінансової стійкості і позитивної динаміки рентабельності діяльності суб'єкта господарювання. Основною ознакою стабільного фінансового стану малого підприємства, його здатністю виживання в ринкових умовах є формування такого складу та структури фінансових ресурсів при якому забезпечується достатня фінансова стійкість. Фінансова стійкість відображає такий стан фінансових ресурсів, при якому мале підприємство, вільно здійснюючи маневрування грошовими засобами, здатне шляхом ефективного їх використання забезпечити безперебійний процес виробництва, реалізації продукції і має можливість забезпечити розширене відтворення. Отже, головною метою управління фінансовими ресурсами є забезпечення фінансової стійкості підприємства, в тому числі.

Фінансова стійкість підприємства характеризується системою абсолютних і відносних показників, які розраховують шляхом співвідношення власних і позикових коштів, що належать малому підприємству, його довгострокових і короткострокових зобов'язань, матеріальних оборотних коштів і власних джерел фінансових ресурсів.

Оцінку фінансової стійкості підприємства доцільно здійснювати поетапно, на підставі комплексу показників, розрахунок яких представлений в табл. 2.7.

Коефіцієнт автономії визначається як головний показник фінансової стійкості малих підприємств у процесі дослідження структури фінансових ресурсів і характеризує ступінь фінансової незалежності підприємств від

кредиторів. Західна практика виробила оптимальне значення цього коефіцієнта на рівні 0,5, у цьому випадку кредитори почувають себе спокійно, усвідомлюючи, що весь позиковий капітал може бути компенсований власністю підприємства. Динаміка цього показника на підприємствах України наведена в табл. 2.7. З даних таблиці бачимо, що протягом досліджуваного періоду з 2010–2019 рік на малих підприємствах значення цього показника мало стійку тенденцію до зростання і на кінець 2019 року відповідало рекомендованому нормативу. Таку динаміку слід розглядати як безумовно позитивну, бо в цілому для підприємств України була характерна тенденція до поступового зменшення коефіцієнта автономії і, відповідно, збільшення питомої ваги використовуваних позикових коштів (переважно шляхом залучення різних форм комерційного кредиту). Малі підприємства не залежать від кредиторів і значну частину своїх активів формують за рахунок власних коштів, таким чином зменшується ризик втрати фінансової стійкості.

Коефіцієнт фінансової стабільності (співвідношення власних і залучених засобів) за цей період змінився з 0,72 до 1,25, а це свідчить про те, що на кожну одиницю залучених коштів, вкладених в активи підприємства, припадало на кінець 2019 року 1,25 грн власних коштів. У цілому по підприємствах України спостерігається негативна тенденція: якщо в 2010 році на гривню залучених коштів припадало 2,31 гривні власних, то у 2019 році залишається 0,9 гривні. Спостерігається стійка тенденція до зменшення коефіцієнту концентрації залученого капіталу та коефіцієнту фінансової залежності, показуючи зростаючу незалежність від кредиторів і інвесторів.

Отже, підсумовуючи результати оцінки фінансової стійкості малих підприємств України, можна констатувати:

- спостерігається політика формування складу та структури фінансових ресурсів, при якій забезпечується достатня фінансова стійкість;
- у структурі джерел фінансування найбільшу питому вагу займають власні фінансові ресурси;

Таблиця 2.7

Показники фінансової стійкості підприємств України у 2010–2019 роках*

Показники		Рекомендова не значення	Роки						
			2010	2011	2015	2016	2017	2018	2019
Малі підприємства України	Коефіцієнт автономії	зростання	0,42	0,34	0,38	0,42	0,51	0,54	0,56
	Коефіцієнт фінансової залежності	наближення до 1	2,40	2,90	2,60	2,00	1,89	1,84	1,78
	Коефіцієнт фінансової стабільності	Більше 1	0,72	0,52	0,62	0,86	1,13	1,16	1,25
	Коефіцієнт залучення довгострокового капіталу	зменшення	0,06	0,10	0,10	0,10	0,09	0,06	0,06
	Коефіцієнт концентрації позикового капіталу	зменшення	0,58	0,66	0,62	0,58	0,48	0,46	0,44
	Коефіцієнт співвідношення власних і позикових коштів	0,5	0,36	0,27	0,61	0,76	0,92	1,19	1,28
В цілому по підприємствах України	Коефіцієнт автономії	зростання	0,7	0,62	0,6	0,6	0,52	0,5	0,5
	Коефіцієнт фінансової залежності	наближення до 1	1,43	1,61	1,8	1,8	1,93	2	2,1
	Коефіцієнт фінансової стабільності	Більше 1	2,31	1,63	1,2	1,3	1,07	1	0,9
	Коефіцієнт залучення довгострокового капіталу	зменшення	0,01	0,02	0	0	0,05	0,1	0,1
	Коефіцієнт концентрації позикового капіталу	зменшення	0,3	0,38	0,4	0,4	0,48	0,5	0,5
	Коефіцієнт співвідношення власних і позикових коштів	0,5	2,31	1,63	1,2	1,3	1,07	1	0,9

*Розраховано за даними Держстату України.

- значення показників фінансової стійкості свідчить про неефективне формування позикових фінансових ресурсів.

Подальше зростання фінансової незалежності малих підприємств України від позикових джерел фінансування не може розглядатися як позитивна

тенденція їх розвитку. Навпаки, неможливо цілковито задовольнити потребу у фінансуванні розширеного відтворення малих підприємств лише за рахунок власних джерел фінансових ресурсів. Низька доступність позикових джерел фінансування господарської діяльності малих підприємств значно зменшує їх можливості отримувати додаткові прибутки за рахунок вмілого залучення та використання зовнішніх джерел. Отже, важливим моментом при виборі джерел фінансування розвитку малого підприємств є визначення оптимальних пропорцій у їхній структурі.

Оптимальна структура фінансових ресурсів являє собою таке співвідношення використання власних та позикових фінансових коштів, що забезпечить найбільш ефективну пропорційність між коефіцієнтом фінансової рентабельності та коефіцієнтом стійкості підприємства.

Проаналізувавши літературні джерела присвячені питанням формування фінансових ресурсів підприємств, в тому числі і малих, ми проілюструємо схему оптимізації структури фінансових ресурсів малого підприємства, яка представлена на рис. 2.3.

Моделювання структури джерел фінансових ресурсів необхідно здійснювати за схемою, яка представлена на рис. 2.3:

1. Формування бюджетів малого підприємства, які містять запланований рух фінансових ресурсів.
2. Аналіз стану фінансових ресурсів малого підприємства.
3. Оцінка зовнішніх факторів впливу на стан фінансових ресурсів малого підприємства.
4. Визначити можливі варіанти структури капіталу з урахуванням обмежень з боку банка-позичальника і підприємства.
5. Розрахувати показники структури фінансових ресурсів за різними критеріями оптимальності.
6. Обґрунтувати варіант оптимальної структури фінансових ресурсів на основі проведених розрахунків.

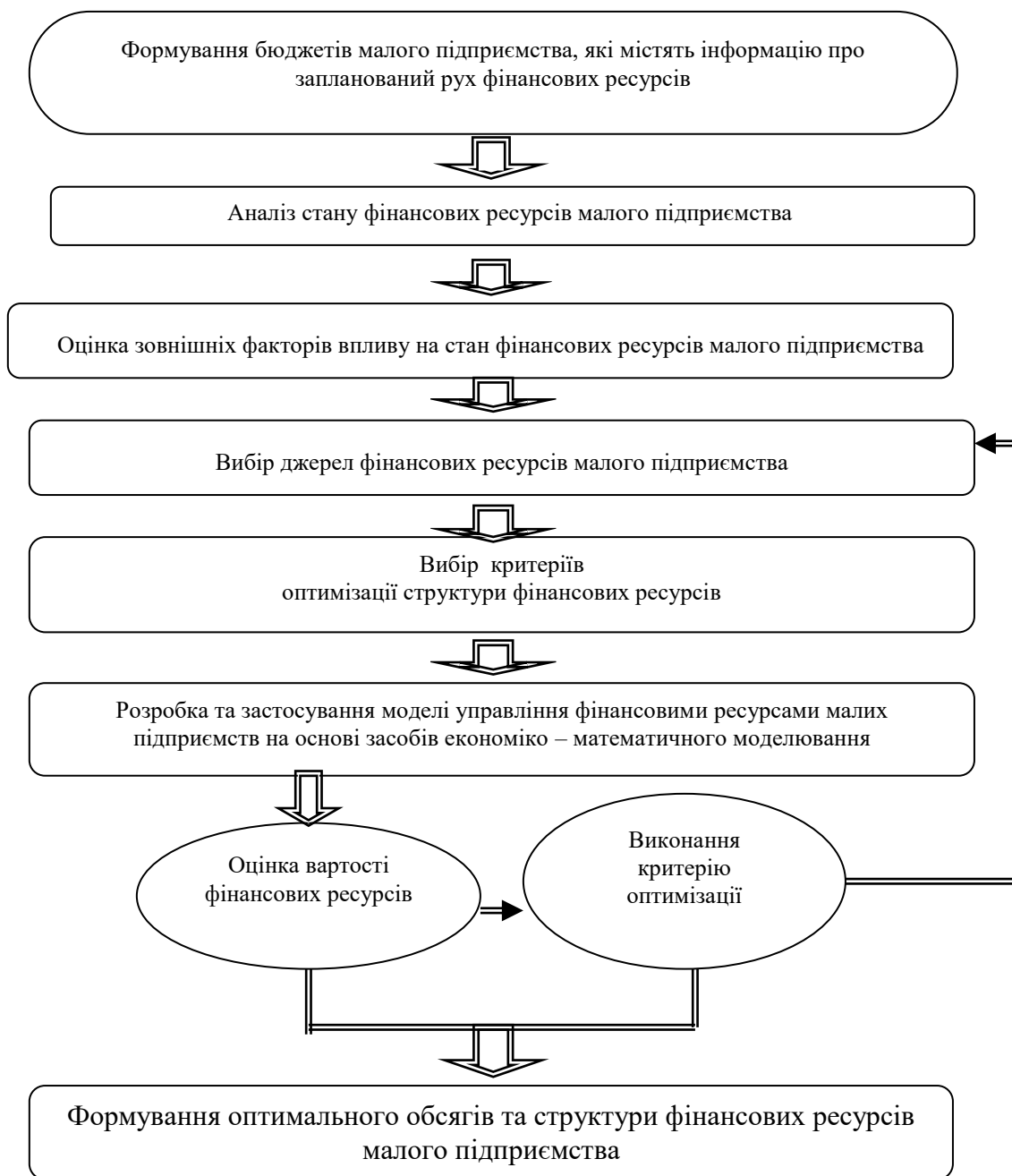

Рис. 2.3 Схема оптимізації структури джерел фінансових ресурсів малого підприємства [65]

За допомогою запропонованої схеми можна обґрунтувати доцільність використання різних джерел формування фінансових ресурсів малого підприємства, їх обсяг, склад та структуру.

На першому етапі формується система бюджетів, яка є основою для прогнозування та планування прибутку малого підприємства – основного джерела фінансового ресурсу суб'єкта господарювання.

На другому етапі основним завданням є дослідження тенденцій динаміки обсягів та складу фінансових ресурсів, їх фінансову стійкість та їх вплив на ефективність використання фінансових ресурсів малого підприємства.

Фінансова незалежність підприємства від зовнішніх джерел фінансування являє собою фінансову стійкість. Запас джерел власних засобів – це запас фінансової стійкості підприємства за умови, що власні засоби перевищують позикові. Стабільність економіки неможлива без фінансової стійкості підприємств. У процесі аналізу фінансового стану варто розрізняти статичну і динамічну стійкість. Перша ототожнюється зі спокоєм, пасивністю, друга – зі стабільним розвитком підприємства. Вищою формою стійкості є стійкість – опір. Це стан рівноваги підприємства, яке зберігається, незважаючи на вплив зовнішніх і внутрішніх факторів, що можуть вивести підприємство з рівноваги. Фінансова стійкість – опір необхідна малим підприємствам.

Для збереження стійкості малому підприємству потрібно, щоб рух його грошових потоків, надавав можливість розраховуватися з постачальниками, кредиторами, державою. Необхідно забезпечити платоспроможність, ліквідність і кредитоспроможність підприємства. Це нижня границя його фінансової стійкості, у разі не виконання цієї умови йому загрожує банкрутство.

На третьому етапі оптимізації структури фінансових ресурсів необхідно оцінити фактори, що зумовлюють їх структуру. Практика доводить, що не існує загальної методики визначення ефективного співвідношення власних та позикових фінансових ресурсів.

Внутрішні джерела розвитку малого підприємства (прибуток, амортизаційні, різні резервні й страхові фонди) не можуть розглядатися в якості серйозної фінансової основи, що дозволить йому розвиватися й виживати в складних умовах становлення ринкових відносин в країні. Державна фінансова підтримка вітчизняного малого бізнесу носить епізодичний характер, невелика за розміром і, як правило, не доходить до адресата. В таких умовах

потенційним постачальником фінансово-інвестиційного ресурсу може бути банківська система, що зосредила значні запаси заощаджень фізичних і доходів юридичних осіб.

Висновки до розділу 2

Дослідження процесу управління формуванням фінансових ресурсів малих підприємств в Україні дають підстави зробити такі висновки.

Зміни в управлінні економікою відчутно вплинули на структуру джерел фінансування малих підприємств України і, відповідно, на їх фінансовий стан.

На вітчизняних малих підприємствах спостерігаються зміни в структурі фінансових ресурсів малих підприємств, які проявилися у зростанні питомої ваги власних фінансових ресурсів та зменшенні долі позикових джерел фінансування, якими є в першу чергу кредити банків.

Встановлено незацікавленість українських комерційних банків у кредитуванні малих підприємств, яка пов'язана з тим, що вони не в змозі виконати заставне зобов'язання; оперують значними потоками готівки; небажані зміни на ринку грошей ускладнюються обмеженістю платоспроможності позичальника; робота з клієнтурою, яка одержує незначні кредити, є трудомісткою, дорогою і низькорентабельною. Ця тенденція не сприяє економічному зростанню та підвищенню конкурентоспроможності малих підприємств України.

Українські малі підприємства здійснюють сьогодні капітальний розвиток переважно за рахунок самофінансування, що відволікає значні фінансові ресурси з обороту за наявності вільного позикового капіталу на кредитному ринку. За рахунок позикових фінансових ресурсів фінансуються головним чином поточні потреби малих підприємств, про що свідчить незначна частка кредитних ресурсів у загальному обсязі авансованого капіталу.

Межі економічного росту малих підприємств у значній мірі визначаються наявністю доступу до надійних джерел інвестиційного фінансування. Задачі

розвитку бізнесу досяжні тільки при використанні для фінансування інвестиційної діяльності поряд із власними засобами позикових джерел. У сформованих економічних умовах найбільш органічно потребам малого бізнесу в короткостроковому кредитуванні відповідають організації взаємного кредитування.

Основою забезпечення ефективної структури фінансових ресурсів суб'єктів малого підприємництва виступає оптимізація структури джерел їх формування. На сьогодні не існує єдиного обґрунтованого підходу до розв'язання проблеми оптимізації структури фінансових ресурсів малих підприємств. Різноманіття методів та моделей управління фінансовими ресурсами не відображають можливі варіанти господарських ситуацій і не завжди дають змогу використовувати готові рішення в діяльності підприємств.

РОЗДІЛ 3. УПРАВЛІННЯ ВИКОРИСТАННЯМ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ ПІДПРИЄМСТВ

3.1. Аналіз та оцінка розміщення фінансових ресурсів підприємств

Економічне зростання малого підприємства залежить від процесу формування обсягу та складу активів, які дають змогу забезпечити досягнення стратегічних цілей та завдань фінансового менеджменту.

За період з 2010 до 2019 років сума активів малих підприємств України, як видно з табл. 3.1, збільшилася на 1203435,3 млн грн, або майже в 4,5 рази, при одночасному збільшенні власних джерел в 9 разів та величини залучених коштів – у 2,6 рази. Важливим фактором підвищення ефективності діяльності підприємств є наявність у достатній кількості основних виробничих засобів та раціональне їх використання.

З 2010 до 2019 рік по малих підприємствах основні фонди за залишковою вартістю зросли в 4,3 рази. Їх питома вага в структурі активів дещо зменшилась, а саме на 1,5%. Абсолютне зростання основних фондів може бути пов'язане з придбанням дорогих приміщень-офісів, автомобілів.

В цілому по підприємствах України за цей період спостерігається незначне зростання основних фондів на 4,9%, а питомої ваги їх в структурі активів – зменшення на 18%. Проте фондоозброєність та фондомісткість в цілому по підприємствах України більше ніж у 2 рази вище ніж по малих підприємствах.

Для забезпечення процесу виробництва важливим є стан основних виробничих засобів.

При аналізі коефіцієнта зносу за 2010–2019 роки, як у цілому по підприємствах України, так і по малих підприємствах зокрема, спостерігається тенденція до значного збільшення рівня зносу основних засобів.

Якщо в 2010 році по малих підприємствах він становив більше 30%, то в 2019 році – більше 60%. В цілому по підприємствах України він ще вищий і

складає відповідно 42,2% і 72,3%.

Показники свідчать, що темп зносу основних фондів по малих підприємствах вище, ніж в цілому по підприємствах України. У свою чергу, високий рівень зносу є однією з причин низьких фінансових результатів діяльності підприємства.

Основним завданням підприємства в ринкових умовах господарювання є ефективне використання основних виробничих засобів. Визначається воно показниками фондівіддачі та прибутком на одиницю основних засобів. Фондовіддача по малих підприємствах в 6 разів вище ніж в цілому по підприємствах України.

Отже, можна зробити висновок, що загалом ефективність використання основних засобів низька, але по малих підприємствах вона значно вища ніж в цілому по підприємствах України.

Матеріальною основою процесу виробництва є оборотні засоби. За період з 2010 до 2019 роки сума оборотних засобів по малих підприємствах збільшилася в 4,3 рази, в структурі активів відбулося незначне збільшення їх питомої ваги – на 1,5%. У цілому по підприємствах України за цей період відбулося збільшення оборотних засобів в 2,3 рази та на 15,4% в структурі активів. Але якщо звернути увагу на джерела формування оборотних засобів, зокрема на забезпечення підприємства оборотними засобами за рахунок власних джерел, які постійно знаходяться на підприємстві та дають можливість своєчасно проводити розрахунки, здійснювати безперебійний процес виробництва і забезпечують високий рівень віддачі за нормами прибутковості (оскільки позикові оборотні засоби завжди потребують сплати відсотка, крім того, по закінченні терміну залучення повинні бути повернуті), то фактична сума власних оборотних засобів по малих підприємствах у 2010 році становила 27166,7 млн грн, у 2017 році – 52923 млн грн, тобто збільшилася на 91,7%, але в 2019 році вони були втрачені, і зростання оборотних засобів відбувається за рахунок позикових джерел. В цілому по підприємствах України за період, що

аналізується, зростання оборотних засобів, за виключенням 2011 року, відбувається в основному за рахунок позикових джерел.

У структурі оборотних засобів по малих підприємствах найбільшу питому вагу займає дебіторська заборгованість, яка дещо зменшилася (на 8,4%) і на кінець 2019 року склала 58,2% (див. табл. 3. 1.) У цілому по підприємствах України цей показник значно нижче, хоча протягом всього досліджуваного періоду спостерігається стійка тенденція до його зростання, і на кінець 2019 року він досяг суми 780203,8 млн грн, або 31,2%, що на 13,3% більше ніж у 2010 році. Для прискорення проходження платежів і поповнення власних оборотних засобів в розрахунках використовувався вексель. Хоча його частка в платіжному обороті незначна, всього 0,7%, але по малих підприємствах в 2019 році спостерігається значний темп росту його використання: в 15 разів у порівнянні з 2010 роком. У цілому по підприємствах України за цей період його використання збільшилось лише на 34%.

За 2010–2019 роки у структурі оборотних засобів як по малих підприємствах, так і в цілому по підприємствах України, спостерігається зростання частки грошових коштів. Але якщо на кінець 2019 року в цілому по підприємствах України їх частка досягла 2,7%, то по малих підприємствах – 8,4%. Малі підприємства мають більш стабільне і гарантоване джерело готівкових надходжень у порівнянні з підприємствами України в цілому. Про зростання потенційної платоспроможності малих підприємств свідчить збільшення в 2019 році у порівнянні з 2010 роком залишків коштів на банківських рахунках майже в 14 разів.

Таким чином, можна зробити висновок про стійку тенденцію формування оборотних активів за рахунок позикових коштів. Це свідчить про недостатність власних фінансових ресурсів, зокрема прибутку. Головними причинами є: неефективна робота, пов'язана з управлінням витратами на виробництво (реалізацію) продукції, неграмотна цінова політика, некваліфіковано побудовані договірні відносини з постачальниками й покупцями. Залишається нерациональним розміщення оборотних засобів. Найбільша частка оборотних

засобів як на малих підприємствах, так і в цілому по підприємствах України зосереджена в дебіторській заборгованості (в середньому 60%), що є рівнозначним вилученню їх з обороту. Значна частина оборотних засобів (майже 35%) вкладена в найменш ліквідну, з найвищим ризиком частину оборотних активів, таку, як виробничі запаси, готова продукція, товари. Саме ця частина оборотних засобів піддається ризику інфляційних втрат, впливу зміни кон'юнктури ринку, ризику втрат від пошкодження та крадіжок, ризику несплати, оскільки вона найбільш віддалена від моменту реалізації.

Тому одне з найактуальніших завдань у забезпеченні підвищення ефективності господарської діяльності малих підприємств України на сучасному етапі – суттєве вдосконалення системи управління фінансовими ресурсами, зокрема, процесом їх розміщення.

Ефективне розміщення фінансових ресурсів передбачає вибір і здійснення певної фінансової політики. Суть такої політики полягає в пошуку оптимальної величини та оптимальної структури основного та оборотного капіталу, яка повинна забезпечувати пошук компромісу між ризиком втрати ліквідності та ефективністю роботи малого підприємства.

Розглянемо сучасний стан та структуру розміщення фінансових ресурсів в активи на малих підприємствах Львівської області.

Насамперед проаналізуємо загальне співвідношення основного та оборотного капіталу, яке склалося на малих підприємствах Львівської області на протязі періоду, що аналізується. Дані для такого аналізу наведені в табл. 3.2.

З даних таблиці видно, що протягом 2010–2019 років питома вага основного капіталу в структурі активів малих підприємств Львівської області в середньому становила 60%, що збільшувало підприємницький ризик, особливо у випадку труднощів у збуті продукції.

У 2018–2019 роках відбулися суттєві зміни в структурі активів малих підприємств Львівської області, питома вага оборотного капіталу, що має більш високий рівень оборотності та здатність приносить більшу частину прибутку, в

загальній вартості майна зросла до 60%, а доля основного капіталу зменшилась до 40%. Таке становище визначається тим, що протягом останніх двох років малі підприємства Львівської області більш активно використовували наявні матеріально-грошові ресурси, проводили більш агресивну збутову політику. На користь цього твердження свідчить той факт, що малі підприємства області у 2019 році отримали позитивний фінансовий результат від господарської діяльності.

Негативні зміни в структурі розміщення фінансових ресурсів малих підприємств Львівської області, проявилися у зростанні до критичної межі обсягів дебіторської заборгованості (47,5% у 2019 році) та незначних обсягах високоліквідних оборотних активів (в середньому 1,35%), якими є в першу чергу грошові кошти.

Ця тенденція продовжує негативно впливати на фінансове становище малих підприємств області, не сприяє їх економічному зростанню та підвищенню конкурентоспроможності.

Отже, важливе завдання управління фінансовими ресурсами малих підприємств полягає у забезпеченні підвищення ефективності їх розміщення.

Однією з найважливіших характеристик ефективності розміщення фінансових ресурсів малого підприємства є аналіз фінансового стану з позиції перспективного розвитку. Для короткострокової перспективи критерієм оцінки є ліквідність (платоспроможність), тобто можливість в повному обсязі і своєчасно здійснювати розрахунки з кредиторами. З позиції довгострокової перспективи фінансовий стан підприємства характеризується рівнем залежності підприємства від зовнішніх запозичень. Потреба в аналізі ліквідності балансу в умовах ринку посилюється для малих підприємств необхідністю оцінки кредитоспроможності, оскільки у більшості з них виникає гостра потреба в позикових коштах. Ліквідність балансу – це взаємозв'язок між можливістю продажу активів з одночасною оплатою пасивів. У більшості випадків проблеми з ліквідністю у малих підприємств виникають, коли змінюється

кон'юнктура ринку, коли зростають ціни на сировину і матеріали, а також коли зростають загальні операційні витрати.

Розраховують такі коефіцієнти ліквідності (платоспроможності): абсолютний, загальний та коефіцієнт покриття проміжний, що відповідають інтересам різних користувачів. Для постачальників сировини найбільш цікавим є коефіцієнт абсолютної ліквідності. Банки зацікавлені в інформації про коефіцієнт критичної ліквідності. Інвестори оцінюють фінансову стійкість підприємства по коефіцієнту покриття.

Перспективну платоспроможність дозволяє оцінити коефіцієнт чистої виручки. Він показує частку вільних грошових коштів у виручці.

Аналіз коефіцієнтів платоспроможності за ряд років дозволяє визначити якими платіжними засобами підприємство має можливість погасити свої зобов'язання, своєчасно передбачити фінансові труднощі та виробити стратегію подальшого розвитку підприємства.

Коефіцієнт абсолютної ліквідності показує, яка частина короткострокових зобов'язань може бути погашена негайно.

Виходячи з проведеного аналізу можна зробити висновок, що протягом 2010–2019 років рівень коефіцієнту абсолютної ліквідності на малих підприємствах, як і в цілому по підприємствах України, не відповідав існуючим нормативним значенням (див табл. 3.3), що можна пояснити низькими обсягами високоліквідних активів, іншими словами підприємства не мають достатньо коштів на забезпечення своєї фінансово-господарської діяльності і не мають можливості своєчасного погашення поточних боргів. А це, в свою чергу, дозволяє зробити висновок про неефективність управління коштами підприємства. Це характеризує фінансовий стан малих підприємств не з кращої сторони і може викликати недовіру з боку постачальників та кредиторів.

Таблиця 3.3

Показники ліквідності і платоспроможності підприємств України*

Показники		Рекомендо ване значення	Роки						
			2010	2011	2016	2016	2017	2018	2019
Малі підприємства України	Коефіцієнт абсолютної ліквідності	0,2 і більше	0,04	0	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
	Коефіцієнт покриття проміжний	1 і більше	0,76	0,7	0,7	0,7	0,7	0,7	0,7
	Коефіцієнт загальної ліквідності	1,5 і більше	1,08	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0
	Коефіцієнт чистої виручки	зростання	0,13	0,1	0,1	0,1	0,1	0,0	0,1
В цілому по підприємствах України	Коефіцієнт абсолютної ліквідності	0,2 і більше	0,01	0,02	0,0	0,0	0,04	0,1	0,1
	Коефіцієнт покриття проміжний	1 і більше	0,63	0,67	0,7	0,7	0,75	0,7	0,7
	Коефіцієнт загальної ліквідності	1,5 і більше	1,03	0,87	1,2	1,1	1,04	1	1,1
	Коефіцієнт чистої виручки	зростання	0,14	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1

*Примітка. Розраховано за даними Держкомслужби України.

Якщо коефіцієнт абсолютної ліквідності характеризує платоспроможність підприємства на дату складання балансу, то коефіцієнт покриття відображає прогностні платіжні можливості підприємства при умові своєчасного проведення розрахунків з дебіторами, тобто він характеризує очікувану платоспроможність за період, що дорівнює середній тривалості одного обороту дебіторської заборгованості і таким чином характеризує вплив дебіторської заборгованості на платоспроможність. Виходячи з даних таблиці 3.3 можна зробити висновок, що на протязі 2010–2019 років на малих підприємствах

України спостерігається низький рівень проміжного коефіцієнту ліквідності, який не відповідає рекомендованому нормативу, що є негативним моментом в фінансовій роботі суб'єктів господарювання, оскільки вони не мають змоги повністю розплатитися по своїм зобов'язанням. Низьке значення показника підриває довіру до підприємств, що може завадити підприємствам, наприклад, при отриманні кредитів банку.

Для отримання повної картини розглянемо загальний коефіцієнт покриття. За міжнародними стандартами нормативне значення цього коефіцієнту становить 2 – 2,5.

Коефіцієнт загальної ліквідності характеризує рівень покриття зобов'язань за рахунок оборотних активів. Як видно з табл.3.3, з кожним наступним роком у підприємств суттєво зменшується можливість щодо виконання фінансових зобов'язань короткострокового порядку.

За даними таблиці ми зробили висновок, що платоспроможність малих підприємств України є небезпечно низькою.

Поряд із коефіцієнтами платоспроможності розглянемо наскільки прибуткове підприємство за допомогою коефіцієнту чистої виручки, що характеризує долю вільних грошових коштів у виручці, яку підприємства можуть використати в обігу.

За даними табл. 3.3 на протязі всього досліджуваного періоду коефіцієнт чистої виручки дорівнював 0,1, що говорить про дефіцит вільних грошових коштів у виручці, яку малі підприємства можуть використати в обігу.

Основні показники ліквідності і платоспроможності малих підприємств Львівської області подані в табл. 3.4.

Виходячи з даних табл.3.4 можна зробити висновок, що більшість показників платоспроможності на малих підприємствах Львівської області мають тенденцію до зниження, а їх значення не відповідає рекомендованому нормативу і, можна стверджувати, що малі підприємства Львівської області не в змозі за необхідності терміново погасити короткострокові позикові

зобов'язання через нестачу коштів на рахунках та трансформувати окремі елементи оборотного капіталу в грошові кошти.

Таблиця 3.4

Показники ліквідності і платоспроможності малих підприємств Львівської області*

Показники		Рекомендоване значення	Роки						
			2010	2011	2016	2016	2017	2018	2019
Малі підприємства Львівської області	Коефіцієнт абсолютної ліквідності	0,2 і більше	0,03	0,04	0,02	0,06	0,07	0,03	0,03
	Коефіцієнт покриття проміжний	1 і більше	0,65	0,93	0,44	0,60	0,59	1,00	0,95
	Коефіцієнт загальної ліквідності	1,5 і більше	1,19	1,20	1,19	1,01	0,99	1,14	1,11
	Коефіцієнт чистої виручки	зростання	0,026	0,035	0,034	0,083	0,00	0,00	0,009

*Примітка. За даними облстатуправління Львівської області.

Отже, ми можемо зробити висновок про те, що платоспроможність малих підприємств України є достатньо низькою, також спостерігається невідповідність всіх показників нормативному значенню.

За результатами аналізу можна зробити висновок про неефективність використання коштів і як наслідок погіршення фінансового стану підприємств сектору малого бізнесу в країні.

Серед факторів, що негативно вплинули на рівень платоспроможності малих підприємств можна виділити: збільшення збитків, інвестицій в основні засоби, збільшення дебіторської заборгованості, грошових виплат та ін. Слід зазначити, що фінансово неспроможними можуть стати економічно ефективні малі підприємства, що потрапили у скрутне фінансове становище через неплатоспроможність своїх покупців. Невиконання партнерами поточних договірних зобов'язань призводить до небезпеки втрат пов'язаних із порушенням платежів і одержанням прибутку малим підприємством.

Отже, проблема забезпечення наявності достатніх коштів, щоб вчасно розплатитися за всіма поточними зобов'язаннями, для малих підприємств України в сучасних умовах лишається гострою і потребує невідкладного розв'язання.

3.2. Ефективність використання фінансових ресурсів підприємства

Оцінка рівня ефективності використання фінансових ресурсів малих підприємств здійснюється за допомогою двох груп показників – рентабельності фінансових ресурсів та їх оборотності.

Показники рентабельності відбивають ефективність використання всіх наявних ресурсів незалежно від джерел їхнього залучення: власних або позикових. Показники рентабельності, найбільш повно відбивають всі проміжні фактори ефективності: від моменту інвестування фінансових ресурсів до одержання кінцевого результату у вигляді прибутку. При цьому основним орієнтиром є норма прибутку на вкладені фінансові ресурси.

Саме з цієї причини, що ефективність управління фінансовими ресурсами підприємства обумовлена проміжними факторами ефективності, необхідно розглянути ці показники фінансово-господарської діяльності підприємства.

Якщо чотири-п'ять років тому малий бізнес в Україні був надзвичайно рентабельний і давав змогу накопичити первісний капітал, то нині загальне зниження норми прибутку не дає можливості цим підприємствам розширювати або переорієнтувати свою діяльність.

Аналіз зазначеного комплексу показників привертає увагу до низького рівня прибутковості. Слід зауважити, що ці показники по малих підприємствах в основному набагато нижчі ніж в цілому по підприємствах України. Це свідчить про низьку ефективність їх господарювання.

Так, прибутковість різних аспектів діяльності як по малих підприємствах, так і в цілому по підприємствах України коливається в межах від 0,5% до 15,1%. Максимальне значення рентабельності операційної діяльності було в

2010 році, а вже в 2019 році зменшилось до 0,4%. Розрахунок показників рентабельності наведений в табл. 3.5.

Незважаючи на зростання виручки від реалізації, за період з 2010 по 2019 рік в середньому в 2 рази залишається низькою рентабельність продаж.

Таблиця 3.5

Показники рентабельності підприємств України*

Показники		Роки						
		2010	2011	2015	2016	2017	2018	2019
Малі підприємства України	Рентабельність необоротних активів	5,1	4,6	2,9	1	1,2	0,9	0,7
	Рентабельність операційної діяльності	11,9	4,2	10	4,9	0,6	0,5	0,4
	Рентабельність продукції	0,9	0,6	1,9	3,4	0,1	0,2	0,1
	Рентабельність продаж	2,4	1,6	1,5	6,5	2,5	2,1	2,2
	Рентабельність власного капіталу	0,6	0,8	0,7	0,9	0,5	0,3	0,2
	Рентабельність капіталу	0,5	0,5	1,1	1,2	0,5	0,2	0,2
	Рентабельність оборотного капіталу	1,1	0,2	2,9	2,6	0,9	0,7	0,5
В цілому по підприємствах України	Рентабельність необоротних активів	0,6	0,7	1	1,4	1,35	1,3	1,2
	Рентабельність операційної діяльності	9,7	10,1	6,2	2,5	4,8	4,9	5,2
	Рентабельність продукції	4,4	4,9	6,3	8,6	10,5	11,2	10,9
	Рентабельність продаж	5,1	5,9	8,4	11,4	14,1	14,9	15,1
	Рентабельність власного капіталу	0,6	0,01	1,1	2,4	1,9	1,8	1,7
	Рентабельність капіталу	0,4	0,01	1,6	3,5	2,36	2,3	2,04
	Рентабельність оборотного капіталу	0,6	0,01	2,9	6,5	4,8	3,9	3,5

* Розраховано за даними Держслужби статистики України.

Кризовий стан досліджуваних малих підприємств свідчить про те, що керівники підприємств не готові адекватно реагувати на зміни в економіці. На нинішньому етапі можна виділити такі особливості функціонування суб'єктів господарювання сфери малого бізнесу: висока собівартість продукції і низький рівень платоспроможного попиту на неї.

Отже, можна зробити висновок, що основні проблеми малих підприємств пов'язані з неефективним використанням фінансових ресурсів і як наслідок частина з них опинилася на межі банкрутства.

Розрахунок показників рентабельності за період з 2010 року по 2019 рік для малих підприємств Львівської області представлений в табл. 3.6.

Дані табл. 3.6 дозволяють зробити наступні висновки. В цілому по малим підприємствам Львівської області спостерігається погіршення використання їх фінансових ресурсів.

Таблиця 3.6

Показники рентабельності малих підприємств Львівської області *

Показники	Роки						
	2010	2011	2015	2016	2017	2018	2019
Рентабельність необоротних активів	2,57	5,00	2,89	5,54	1,2	0,9	0,74
Рентабельність операційної діяльності	7,3	4,8	5,4	3,7	0,5	0,4	0,3
Рентабельність продукції	1,26	1,10	1,47	2,06	0,2	0,3	0,1
Рентабельність продаж	2,3	1,4	1,4	3,6	2,4	2,2	2,3
Рентабельність власного капіталу	1,39	1,32	1,89	2,19	0,9	0,8	0,70
Рентабельність капіталу	1,59	1,08	1,76	1,94	0,6	0,2	0,67
Рентабельність оборотного капіталу	4,15	3,55	3,66	3,67	1,1	0,7	0,56

* За даними облстатуправління Львівської області.

З кожної гривні коштів, які були вкладені в активи у 2019 році, малі підприємства Львівської області отримували прибутку менше ніж в попередні роки. Відповідно рентабельність необоротних активів зменшилась у 2019 році на 1,83% у порівнянні з 2010 роком, рентабельність капіталу на 0,7%, рентабельність власного капіталу на 0,92%, рентабельність оборотного

капіталу на 3,59%. Зменшилась також рентабельність операційної діяльності та рентабельність продукції. Слід зазначити, що зменшення рівня рентабельності малих підприємств Львівської області, як у в цілому по Україні, відбувається при одночасному зростання виручки від реалізації. З цих позицій рівень управління фінансовими ресурсами малих підприємств Львівської області не можна вважати задовільним.

Поряд із показниками рентабельності вагому роль в оцінці ефективності використання фінансових ресурсів малих підприємств відіграють показники оборотності їхнього капіталу.

Тому аналіз рентабельності проводиться в комплексі з аналізом оборотності, оскільки в процесі управління рентабельність і оборотність оборотних коштів взаємозалежні, у тому змісті, що можливі варіанти нарощування швидкості останньої за рахунок мінімальної рентабельності продажів, і навпаки збільшення прибутку в розрахунку на одиницю товарної продукції ціною уповільнення оборотності оборотних коштів.

Розрахунок показників ефективності використання оборотних коштів наведений в табл. 3.7.

Важливим показником цієї групи є показник оборотності активів, що використовуються малими підприємствами.

Як видно з наведених даних, середня кількість обертань суми активів малих підприємств 3 1,7 рази у 2010 році (повний період обертання 215 днів) знизилась до 0,4 рази у 2019 році (повний період обертання 912,5 дня). Таке уповільнення загальної суми активів є безумовно негативною тенденцією в роботі малих підприємств України і свідчить про неефективне використання наявних фінансових ресурсів.

Як видно з даних наведеної таблиці, кількість обертань власного капіталу на малих підприємствах України дуже низька.

У період, що аналізується власний капітал обертався в середньому зі швидкістю 152 дні. При цьому обертання власного капіталу малих підприємств

у 2016–2019 роках значно сповільнилось у порівнянні з 2010–2015 роками, і становило в середньому 1 рік, незважаючи на приріст обсягів реалізації продукції.

Таблиця 3.7

Показники ділової активності підприємств України*

Показники		Роки						
		2010	2011	2015	2016	2017	2018	2019
Малі підприємства України	Оборотність активів	1,74	1,3	1,1	0,5	0,6	0,4	0,4
	Оборотність власного капіталу	4,88	4,5	4	1,1	1,4	0,8	0,7
	Оборотність позикового капіталу	4,3	3,9	3,6	0,6	0,6	0,8	0,9
	Оборотність оборотних коштів	3,41	2,28	2,30	1,34	1,80	1,1	1,0
	Оборотність готової продукції	29,75	18,18	23,9 4	15,6 8	22,5 6	15,9	12,7
	Оборотність матеріальних оборотних коштів	12,7	9,6	9,2	1,2	1,6	7,4	5,9
	Термін обертання матеріальних оборотних коштів	28,3	38	39	310	225	49	62
	Оборотність дебіторської заборгованості	5,13	3,7	3,6	2,2	3,1	1,9	1,6
	Термін обертання дебіторської заборгованості, днів	70,2	98	99	166	117	191	219
	Оборотність кредиторської заборгованості	4,18	2,8	2,6	2,1	2,1	1	1,2
	Термін обертання кредиторської заборгованості, днів	86,1	128	140	172	168	353	308
	Фондовіддача основних засобів та інших необоротних активів	5,11	4,6	2,9	0,5	0,4	0,6	0,6
В цілому по підприємствах України	Оборотність активів	0,35	0,41	0,62	0,72	0,63	0,3	0,3
	Оборотність власного капіталу	0,56	0,76	1,33	1,55	1,49	0,5	0,6
	Оборотність позикового капіталу	0,4	0,7	0,8	0,9	0,85	0,6	0,6
	Оборотність оборотних коштів	1,31	1,48	1,85	2,01	1,76	0,6	0,6
	Оборотність готової продукції	29,96	40,58	53,8 8	56,7 1	36,8 5	16	15
	Оборотність матеріальних оборотних коштів	4,10	4,69	6,24	1,74	1,40	6,6	6,8
	Термін обертання матеріальних оборотних коштів	87,8	76,8	58	207	257	54	53
	Оборотність дебіторської заборгованості	2,15	1,96	2,79	3,11	2,37	1,4	1,3
	Термін обертання дебіторської заборгованості, днів	167	184	129	116	152	257	277
	Оборотність кредиторської заборгованості	1,52	1,41	1,93	2,73	2,34	1,7	1,8
	Термін обертання кредиторської заборгованості, днів	237	255	187	132	154	212	200
	Фондовіддача основних засобів та інших необоротних активів	0,56	0,73	1,20	1,43	1,76	1,8	2 ,01

* Розраховано за даними Держслужби статистики України.

Щодо оборотності позикового капіталу малих підприємств ми можемо зробити висновок, що протягом періоду, який аналізується, спостерігається її значне зниження у 2019 році порівняно з 2010 роком (з 4,3 рази на рік до 0,9 рази на рік) внаслідок збільшення обсягу залучення цими підприємствами позикового капіталу. За цим показником малі підприємства випереджають підприємства по Україні в цілому. Таке становище можна пояснити незначною часткою позикового капіталу малих підприємств у загальній його сумі.

Про неефективність кредитної політики з боку малих підприємств свідчить термін обороту дебіторської заборгованості, тобто час, протягом якого дебіторська заборгованість обернеться на грошові кошти. Згідно з розрахунками період очікування малими підприємствами отримання грошових коштів після реалізації продукції в 2010 році склав –70 днів, 2011 році – 98 днів, 2015 році – 99 днів, в 2016 році – 168 днів, в 2017 році – 117 днів, в 2018 – 191 днів, а в 2019 році – 219 днів, таку тенденцію можна оцінити тільки негативно, оскільки чим тривалішим є період погашення дебіторської заборгованості, тим вище ризик її непогашення, також посилюється ризик виникнення безнадійних боргів.

Аналіз кредиторської заборгованості по малих підприємствах свідчить, що вона з 2010 до 2019 року зросла на 106% і в 2019 році становила 71210,6 млн грн. В цілому по підприємствах України зростання склало 212%, що в цілому свідчить про збільшення «безоплатних» джерел покриття потреб підприємств в оборотних засобах (див. табл. 3.1).

Кредиторська заборгованість по підприємствах малого бізнесу по розрахункам за товари, роботи, послуги становила – 78,8%; з бюджетом – 2,2%; з оплати праці – 1,7%; відповідно, в цілому по підприємствах України – 61,4%; 8,4% та 2,9%.

Але, порівнявши показники оборотності дебіторської заборгованості з кредиторською, ми можемо зробити висновок, що тривалість сплати рахунків кредиторів довша в середньому на 57 дні по малих підприємствах і на 61 днів в

цілому по підприємствах України, ніж період інкасації дебіторської заборгованості.

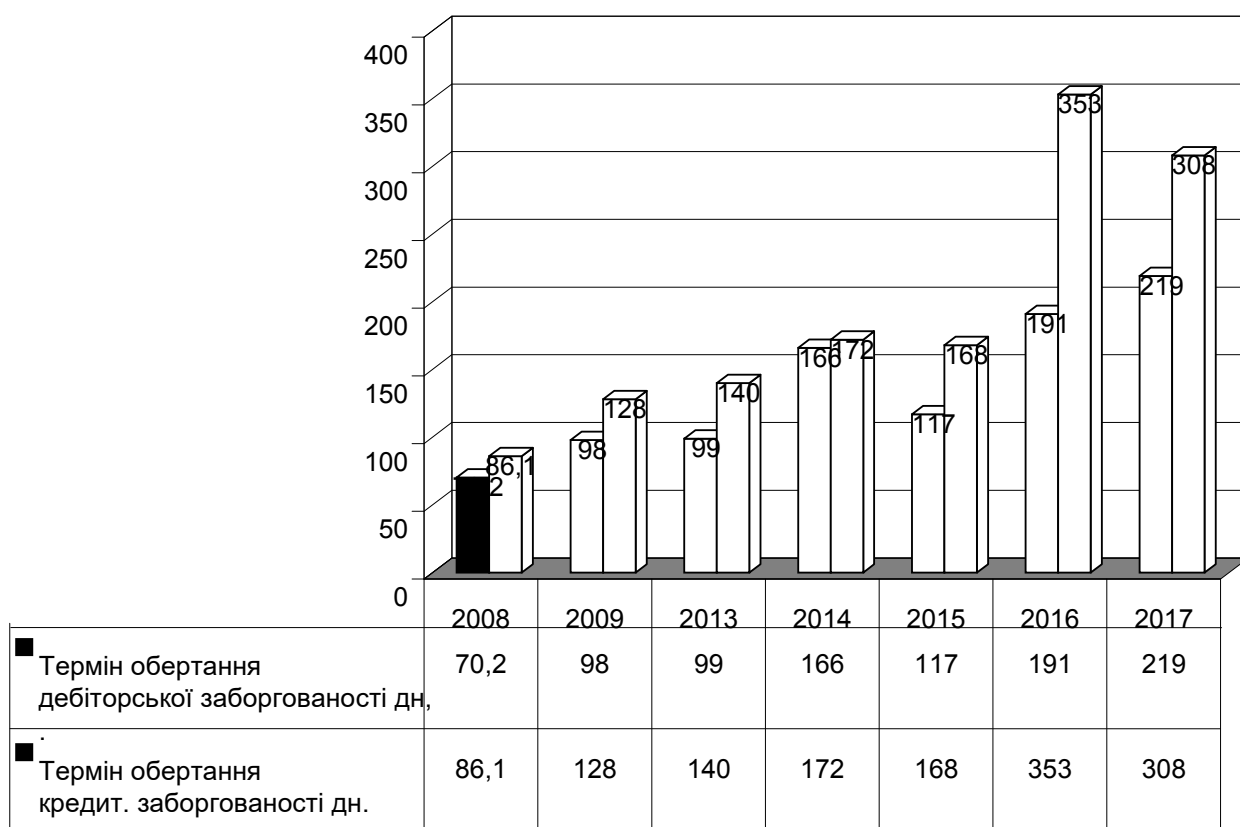

Рис. 3.1. Порівняльна характеристика термінів обертання дебіторської та кредиторської заборгованості малих підприємств України протягом 2010–2019 років [49]

Така ситуація, з одного боку, свідчить про вміння утримувати позики довше, ніж дозволяти це робити своїм боржникам, а з іншого – використовуючи кредиторську заборгованість як позапланове джерело оборотних засобів, малі підприємства накопичують понадпланові запаси товарно-матеріальних цінностей, про що свідчить подовження тривалості одного обороту запасів в 2017 році у порівнянні з 2008 роком майже на 34 дні. Це призводить до збільшення витрат на їх зберігання та погіршення кінцевого фінансового результату.

Узагальнюючи результати проведеного дослідження, можна зробити

висновок, що за двома головними групами показників оцінки загальний рівень ефективності використання фінансової діяльності малих підприємств України на сучасному етапі слід вважати низьким. Тому подальше дослідження зосереджено на основних шляхах підвищення ефективності управління використанням фінансових ресурсів малими підприємствами в сучасних умовах.

3.3. Пріоритетні напрями підвищення ефективності використання фінансових ресурсів підприємств

Проведення Україною економічних реформ створює умови для підвищення ділової активності малих підприємств. Однак реальність, в якій перебувають суб'єкти малого підприємництва, є складною. Малі підприємства, маючи право прийняття всіх управлінських рішень, у тому числі й фінансових, вирішують проблеми оцінки своєї діяльності з погляду на адекватність існуючих обставин та економічної ефективності. Зрозуміло, така оцінка діяльності є складним завданням, оскільки залежить від багатьох об'єктивних чинників і, в значній мірі, від економічної системи малого підприємства, в рамках якої здійснюються управлінські рішення.

На нашу думку, гостра нестача ресурсів для фінансування поточної і перспективної діяльності вимагають розробки нових, дієвих методів фінансово-економічної стратегії, які базуються на ефективному розподілі і використанні фінансових ресурсів.

За таких умов на перший план висуваються проблеми розробки і впровадження нових концепцій управління, регулювання та планування на рівні суб'єктів господарювання.

Останнім часом було надруковано декілька наукових праць, присвячених питанням управління фінансовими ресурсами підприємств, які все частіше використовуються в практичній діяльності підприємств. Це обумовлено розширенням кола задач, що необхідно розв'язувати фахівцям фінансових

служб в умовах трансформаційних змін в економіці і підвищенням загального рівня кваліфікації фахівців. Однак, така ситуація характерна, в першу чергу, для великих підприємств, які можуть залучити до роботи кваліфікованих фінансових менеджерів, здатних формулювати і вирішувати задачі, що виникають у процесі діяльності підприємства в сучасних умовах.

Малі підприємства, як правило, не мають таких можливостей, тому рівень організації процесу управління фінансовими ресурсами в структурах малого бізнесу найчастіше залежить від компетентності керівника підприємства, а також від усвідомлення останнім необхідності оптимізації процесу формування використання фінансових ресурсів.

Найбільш важлива функція фінансової структури підприємства – визначення центрів фінансового обліку – підрозділів на рівні яких здійснюється управління (підрозділів, для яких розробляються плани і здійснюється контроль за їхнім виконанням).

Організаційно-фінансова структура тісно пов'язана із системою бюджетів підприємства, оскільки задає рівень конкретизації планів по підрозділах – планування здійснюється для кожного з центрів фінансового обліку. У даному випадку задача фінансового менеджера зводиться до того, щоб забезпечити адекватність планів, складених на рівні підрозділів, їхньої ролі і функціям у процесі формування фінансових результатів підприємства.

Структурні відмінності сформульованої вище системи управління фінансовими ресурсами малого підприємства від аналогічної системи великого підприємства, на думку автора, полягають у її однорівневості. Тобто система управління фінансовими ресурсами малого підприємства повинна бути орієнтована на просту, однорівневу організаційно-фінансову структуру.

Крім того, система управління фінансовими ресурсами малого підприємства відрізняється відсутністю ряду функціональних елементів, що входять до аналогічних, характерних для великих підприємств. Зокрема, механізм матеріального стимулювання передбачає чітку централізацію. Зміст

інших елементів не ускладнюється значними обсягами керованих фінансових ресурсів, різноманіттям і масштабами діяльності.

Перераховані функціональні відмінності, у першу чергу, торкаються системи планування діяльності малого підприємства. Важливим інструментом досягнення цілей управління фінансовими ресурсами є бюджет.

На нашу думку, розробка і впровадження ефективної системи бюджетування дає змогу малому підприємству отримати додаткові конкурентні переваги і забезпечити вищу ефективність управління і використання фінансових ресурсів. У контексті малих підприємств під бюджетом розуміється короткостроковий план, в якому відображається розподіл ресурсів.

Процеси, які пов'язані із складанням та виконанням бюджету, отримали назву «бюджетування». Розробка системи взаємопов'язаних бюджетів на малому підприємстві вимагає якісної системи збору, систематизації, обробки релевантної інформації. При цьому залежно від видів бюджетів на малому підприємстві, обраних об'єктів бюджетування, моделі консолідування бюджетних показників суттєво залежать обсяги, структура та склад інформаційного забезпечення. На підставі результатів аналізу економічного, бухгалтерського та податкового підходів до формування витрат визначено, що основними бюджетами, які доцільно формувати в сучасних умовах на малих підприємствах України, є бюджет прибутків і збитків, бюджет руху грошових коштів, балансовий бюджет.

Управління фінансовими ресурсами, зокрема процесом їх використання, засноване на формалізованих планових документах – бюджетах, є кроком на шляху до подолання стереотипу непотрібності формалізації управлінських дій. Елементи планування діяльності малого підприємства забезпечують повну мобілізацію внутрішніх резервів підприємства за рахунок виявлення ще на стадії планування обсягу і структури активів, реально необхідних для досягнення основних виробничих показників, визначених у вигляді цілей на

плановий період. Крім того, вона припускає чітке визначення власних і позикових джерел фінансування діяльності і розвитку підприємства в плановому періоді. Розроблена система планування передбачає здійснення на підприємстві послідовного планування витрат виходячи з установленого як плановий норматив доходу і виробничої програми, за рахунок якої планується сформувати цей дохід (планування у прив'язці до напрямків діяльності). Планування діяльності малого підприємства в рамках запропонованої системи бюджетування передбачає аналіз і планування динаміки структури активів і пасивів підприємства та прийняття управлінських рішень на підставі економічних розрахунків, з орієнтацією на виконання планових показників бюджетів.

Бюджетування особливо цікаве для знов створених малих підприємств. Адже із самого початку діяльності малого підприємства за допомогою бюджетування можна уявляти перспективу розвитку підприємства, необхідні обсяги фінансових ресурсів та передбачені прогнозовані фінансові показники.

Бюджетування є водночас і інструментом антикризового управління малим підприємством, оскільки за його допомогою мобілізується весь потенціал малого підприємства на подолання кризових явищ заради підвищення його конкурентних позицій.

Безумовно бюджет підприємства є досить складним документом і потребує від виконавців певної кваліфікації. Але незважаючи на це впровадження системи бюджетів в господарську практику малого підприємства дозволить йому орієнтуватися в різних аспектах фінансового управління від податкового планування до вироблення резервної фінансової політики. Особливою рисою розробленої системи бюджетів є обґрунтування обсягу кредитних ресурсів.

Система управління фінансовими ресурсами малих підприємств дозволяє малим підприємствам в рамках системи бюджетного планування розраховувати величину фінансових ресурсів підприємства в плановому періоді, а також вчасно вносити коригування при змінах зовнішнього і внутрішнього середовища.

Висновки до розділу 3

Дослідження процесу управління використанням фінансових ресурсів малих підприємств в Україні дають підстави зробити такі висновки.

Аналіз динаміки, складу та структури розміщення фінансових ресурсів на малих підприємствах дозволило зробити наступне узагальнення: закріплюється тенденція поповнення оборотних активів за рахунок позикових коштів, а це свідчить про недостатність власних фінансових ресурсів, зокрема прибутку. Причинами в основному є: неефективна робота, пов'язана з управлінням витратами на виробництво (реалізацію) продукції, неграмотна цінова політика, некваліфіковано побудовані договірні відносини з постачальниками й покупцями.

Платоспроможність малих підприємств України є достатньо низькою, спостерігається невідповідність всіх показників нормативному значенню. Серед факторів, що негативно вплинули на рівень платоспроможності малих підприємств можна виділити: збитки, інвестиції в основні засоби, збільшення дебіторської заборгованості, грошові виплати та ін.

Прибутковість різних аспектів діяльності по малих підприємствах України коливається в межах від 0,5% до 11,9%. Це дає можливість зробити висновки про низьку ефективність їх господарювання і наявність потреби в розробці нових методів управління фінансовими ресурсами малого підприємства.

Динамічність зовнішнього середовища, непередбачувані зміни факторів впливу на малі підприємства обумовлюють необхідність удосконалення системи управління фінансовими ресурсами суб'єктів малого підприємництва.

На підставі дослідження сучасного стану системи бюджетування обґрунтовано підходи до автоматизації процесів бюджетування на малих підприємствах; ці методичні підходи ґрунтуються на аналізі завдань, розв'язуваних автоматизованою системою, можливості реалізовувати основні функції бюджетування, наявності подібних розробок в Україні і дозволяють побудувати автоматизовану систему бюджетування, яка відповідає встановленим вимогам.

ВИСНОВКИ

У роботі здійснено теоретичне узагальнення і запропоновано вирішення наукового завдання, яке полягає в комплексному дослідженні основ управління фінансовими ресурсами підприємств. Результати дослідження дозволили зробити ряд висновків:

1. Вивчення сутності фінансових ресурсів господарюючих суб'єктів дозволило виділити основні характеристики цього поняття і обґрунтувати його грошові, які надходять: у формі доходів від операційної, інвестиційної і фінансової діяльності; за рахунок внесків власників підприємства; коштів залучених на фінансовому ринку або у партнерів. Фінансові ресурси компанії призначені для виконання зобов'язань перед суб'єктами господарювання, фінансово-кредитною системою, для матеріального стимулювання працівників, для здійснення витрат щодо відтворювального процесу.

2. Вивчення фінансових ресурсів як об'єкта фінансового менеджменту дозволило зробити наступні висновки: фінансовий менеджмент є системою управління, що характеризується комплексом принципів, методів та форм організації фінансової діяльності компанії; фінансовий менеджмент може бути представлений в об'єктно-суб'єктному аспекті; об'єктом фінансового менеджменту у широкому розумінні виступають фінансові відносини, а в більш вузькому значенні – фінансові ресурси.

3. Вивчення організації фінансів малого підприємства дозволило визначити її особливості: дефіцит власних фінансових ресурсів; обмежений доступ до отримання позик; більша собівартість продукції малих підприємств у порівнянні з крупними компаніями; обмежена можливість інвестування за недостатності необхідних фінансових ресурсів і нерегулярність інвестицій.

4. Виявлено недоліки законодавчого забезпечення розвитку підприємництва в Україні: значна кількість нормативно-правових документів, що регулюють діяльність суб'єктів бізнесу і є досить суперечливими; багато законодавчих актів не є актами прямої дії, і для їхньої реалізації виконавчою

владою розробляється значна кількість підзаконних актів, які систематично доповнюються і користуватись якими проблематично; незначні правові гарантії більшості форм власності і захисту приватної власності, як важливої умови розвитку підприємницької діяльності; хронічна відсутність єдиної державної політики підтримки підприємництва на основі відповідної нормативно-правової бази і дійового механізму реалізації.

5. Під час дослідження фінансових ресурсів малих підприємств в Україні виявлено: недостатність необхідного обсягу фінансових ресурсів, які істотно відображаються на ефективності господарювання малих підприємств; незадовільну забезпеченість підприємств фінансовими ресурсами при низькій ефективності їх використання; значне зростання питомої ваги власних фінансових ресурсів і зменшення частки позичкових джерел фінансування; незацікавленість українських банківських установ у кредитуванні підприємств через значні ризики, відсутність високоліквідної застави, значну обмеженість платоспроможності позичальників.

6. Рівень оподаткування бізнесу вагомо впливає на обсяг коштів, які залишаються в розпорядженні підприємства, що необхідні для покриття поточних витрат і забезпечення інвестицій. Важливим критерієм доцільності застосування підприємством традиційної або спрощеної систем оподаткування та звітності є розмір чистого прибутку, який залишається в їхньому розпорядженні після сплати податків та є основним джерелом формування власних фінансових ресурсів.

7. Для додаткового залучення кредитних ресурсів необхідно використовувати позикове фінансування малих підприємств через кредитні спілки, що дозволить значно поліпшити забезпечення фінансово-господарської діяльності підприємств.

8. Для забезпечення збільшення обсягів довгострокового кредитування підприємництва необхідно активніше використовувати лізингове кредитування суб'єктів бізнесу. При цьому зменшення рівня фінансових ризиків має бути

досягнуто шляхом гарантування лізингових угод через регіональний фонд підтримки підприємництва.

9. Для удосконалення системи управління використанням фінансових ресурсів необхідно складати формалізовані планові документи – бюджети, із врахуванням особливостей діяльностей підприємств, що дозволить підвищити оперативність погодження та прийняття фінансових рішень.

Запропоновані рекомендації дають можливість підвищити ефективність управління фінансовими ресурсами всіх підприємств в тому числі і малих, адаптувати сучасні форми та методи управління до поточних умов розвитку економіки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Александрова М. М., Маслова С. О. Гроші. Фінанси. Кредит.: Навчальний посібник. Вид. 2-ге, перероб. І доп. К.: ЦУЛ, 2005. С. 126.
2. Балабанов И. Т. Основы финансового менеджмента. Как управлять капиталом. М.: Финансы и статистика, 1994. 384 с.
3. Бандурка О. М., Коробов М. Я., Орлов П. І. та ін. Фінансова діяльність підприємства: підручник. Київ: Либідь, 2003. 384 с.
4. Белінська О. В. Сутність фінансового потенціалу підприємства. Вісник Хмельницького національного університету. 2012. №4, Т. 3. С. 267–271.
5. Білик М. Д. Проблеми бюджетування на підприємствах України. Наукові праці НДФІ. К.: НДФІ МФУ, 2013. Вип.3. С. 168–176.
6. Бланк И. А. Управление активами и капиталом предприятия. Київ: Эльга, 2003. 446 с.
7. Бланк И. А. Управление формированием капитала. Київ: Ника-Центр, 2000. 512 с.
8. Бланк И. А. Финансовый менеджмент: учебный курс. Київ: Эльга, Ника Центр, 2004. 656 с.
9. Бражнік Л. Фінансові ресурси підприємства: їх формування та використання. Економіка і суспільство, 2018. № 14. С. 778—783.
10. Бровко Л. І., Бровко Є. І., Крижановський О. О. Формування фінансових ресурсів підприємств в умовах нестабільності. Економіка та держава. 2019. № 9. С. 57–63.
11. Варічева Р. В. Аналіз оптимальності структури власного капіталу акціонерних товариств: проблеми та перспективи. Вісник соціально-економічних досліджень. 2012. Вип. 4 (47). С. 155–167.
12. Варічева Р. В. Облік змін у складі статутного капіталу акціонерних товариств. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Економічна. 2011. № 970. С. 28–33.

13. Варналій З. С. Мале підприємництво: основи теорії і практики. К.: Т-во «Знання», КОО, 2009. 277 с.
14. Воробйов Ю. М. Фінансовий капітал підприємств: теорія , практика, управління. Сімферополь: Таврія, 2005. 364 с.
15. Василик О. Д. Теорія фінансів : Навчальний посібник. К.: НЮС, 2003. 411 с.
16. Варналій З. С., Васильців Т. Г. Щодо пріоритетних завдань удосконалення політики розвитку малого підприємництва в Україні». Аналітична записка Національний інститут стратегічних досліджень. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/1455/c>.
17. Гайбура Ю. А. Концептуальні засади формування фінансових ресурсів підприємств за сучасних умов. Агросвіт. 2020. № 6. С. 14–21.
18. Господарський кодекс України. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/436-15..>
19. Гуцал І. С., Алексеєнко Л. М., Дем'янишин В. Г. та ін. Управління фінансами суб'єктів господарювання в умовах глобальних трансформацій: монографія; за ред. І. С. Гуцала. Тернопіль: ТНЕУ, 2015. 484 с.
20. Дмитрук О. В. Вплив фінансових важелів на фінансово-господарську діяльність підприємств. URL: http://bsfa.edu.ua/files/konf/23022013/ sekciya5/ teza_dmytruk_doc.pdf.
21. Добринь С. В. Організація системи управління фінансовими ресурсами підприємства. Інвестиції: практика та досвід. 2015. №10. С. 37–40.
22. Дропа Я., Данилків Х. Державна політика фінансової підтримки малого бізнесу в Україні. Формування ринкової економіки в Україні. 2011. Вип. 23, ч. 1. С. 188–193.
23. Дропа Я. Б. Оптимізація структури фінансових ресурсів підприємства в сучасних умовах. Бізнес Інформ. 2016. №12. С. 169–175.
24. Дропа Я. Б., Данилків Х. П. Основні джерела фінансово-кредитного

розвитку малого підприємництва . Економічний простір. 2011. №52/2. С. 161–173.

25. Завгородній В. П. Настольная книга бухгалтера малого бизнеса. К.: ВІРА-Р, 2013. 607 с.

26. Заплатинський М. В., Дропа Я. Б. Сутність, класифікація та структура фінансових ресурсів підприємств України. Формування ринкової економіки в Україні. 2014. Вип. 29, ч. 1. С. 190–195.

27. Зимовець В., Шовкун І. Концептуальні засади та закордонний досвід фінансування інноваційної діяльності: уроки для України. Економіст. 2015. №1. С.10–14.

28. Зимовець В. В., Терещенко О. О. Корпоративні фінанси – домінанта фінансової науки. Фінанси України. 2015. №9. С. 3–14.

29. Зимовець В. В. Ефективність надання державних гарантій підприємствам в Україні. Фінанси України. 2014. №12. С. 56–68.

30. Зятковський І. В. Фінансова діяльність суб'єктів господарювання. Навч. Посібник. Тернопіль, Економічна думка. 2006. 356 с.

31. Карпунь І. Н. Управління фінансовою санацією підприємства: навч. посібник. Львів: Магнолія-2006, 2009. 418 с.

32. Кірсанова А. М., Точонов І. В. Фінансові ресурси підприємства та ефективність їх використання. Збірник наукових праць Дон НАБА. 2015. Вип. 1. С. 116–122.

33. Ковалев В.В. Управление финансами: Учебное пособие. М.: ФБК-ПРЕСС, 1998. 260 с.

34. Колодізев О. М. Методологічні засади фінансового забезпечення управління інноваційним розвитком економіки: монографія. Харків: ВД ІНЖЕК, 2009. 278 с.

35. Корнеєв В. В., Кульпінський С. В. Подолання дефіциту інвестиційних ресурсів за допомогою інструментарію банку розвитку. Фінанси України. 2016. №5. С. 82–96.

36. Корнєєв В. В., Хомутенко А. В. Трансформація фінансового сектору економіки в контексті євроінтеграційних перспектив України. Стратегічні пріоритети. 2016. №1(38). С. 62–68.

37. Корнєєв В. В., Прозоров Ю. В. Інструменти залучення капіталу підприємствами-емітентами акцій на закордонних фондових біржах. Фінансовий ринок. 2013. №6. С. 8–10.

38. Корнєєв В. В., Лезнюк О. Ю. Структура капіталу підприємства та шляхи її оптимізації. Наука й економіка. 2013. №2(30). С. 40–44.

39. Кочкодан В. Б., Миронова І. В. Стратегія формування і управління структурою капіталу підприємства: теоретичний аспект. Інноваційна економіка. 2012. №3(29). С. 28–32.

40. Крупка М. І., Ванькович Д. В., Демчишак Н. Б. та ін. Інвестування: підручник / за ред. д-ра екон. наук, проф. М. І. Крупки. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2014. 454 с.

41. Крупка М. І., Ткачик Л. П., Дропа Я. Б. та ін. Корпоративний податковий менеджмент в Україні: монографія. Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2016. 316 с.

42. Лахтіонова Л. Фінансовий аналіз суб'єктів господарювання: монографія. Київ: КНЕУ, 2001. 387 с.

43. Лігоненко Л. О., Гуляєва Н. М., Гринюк Н. А. та ін. Фінанси підприємств: підручник. Київ: КНТЕУ, 2007. 491 с.

44. Малій О. Г. Фінансові ресурси підприємств: джерела формування та ефективність використання. URL: http://www.khntusg.com.ua/files/sbornik/vestnik_137/27.pdf

45. Мамонтова І. В. Система фінансових важелів фінансового механізму. Інвестиції: практика та досвід. 2013. №2. С. 88–91.

46. Меренкова Л. О. Сучасні підходи щодо визначення сутності фінансових ресурсів підприємства в ринковій економіці. Вісник економіки транспорту і промисловості. 2010. №29. С. 344–347.

47. Непочатенко О. О., Мельничук Н. Ю. Фінанси підприємств: підручник. Київ: «Центр учбової літератури», 2013. 504 с.
48. Опарін В.М. Фінанси (загальна теорія): Навчальний посібник. К.: КНЕУ. 1999. 396 с.
49. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
50. Павлюк К.В. Фінансові ресурси держави: Монографія. К.: «НІОС», 1997. 324 с.
51. П'ятак Т. В., Гальцов А. Ю. Шляхи оптимізації структури капіталу: аналіз теоретичних надбань. Вісник НТУ «ХПІ». Харків: НТУ «ХПІ». 2013. №49 (1022). С. 118–127. (Серія: Актуальні проблеми управління та фінансово-господарської діяльності підприємства).
52. Пилипенко О. І. Фінансові ресурси корпорацій: поняття та класифікація. URL: <http://pbo.ztu.edu.ua/article/viewFile/68656/64043>
53. Сусіденко О. В., Шиш А. О. Фінансові ресурси акціонерних товариств: теоретико-організаційні аспекти. Економіка і суспільство. 2016. Вип. 6. С. 848–853.
54. Терещенко О. О., Бабяк Н. Д. Фінансовий контролінг: навч. посібник. Київ: КНЕУ, 2013. 407 с.
55. Терещенко О. О. Фінансова діяльність суб'єктів господарювання: навчальний посібник. Київ: КНЕУ, 2003. 554 с.
56. Терещенко О.О. Фінансування підприємств в Україні: актуальні проблеми та шляхи їх вирішення. Економіка України. 2018. №1. С. 12–16.
57. Терещенко О.О. Антикризове фінансове управління на підприємстві: Монографія. К.: КНЕУ, 2004. 268 с.
58. Федосов В., Рязанова Н. Концептуальні питання теорії корпоративних фінансів. Ринок цінних паперів України. 2013. Вип. 3–4. С. 39–55.
59. Філімоненков О. С., Дема Д. І. Фінанси підприємств: підручник. Київ: Алерта, 2009. 496 с.

60. Фінанси підприємств: підручник / за редакцією професора Поддєрьогіна А. М. Київ: КНЕУ, 2005. 460 с.
61. Фінансовий аналіз. Навчальний посібник / за ред. Т. Д. Косової, І. В. Сіменко. Київ: ЦНЛ, 2013. 440 с.
62. Фінансовий менеджмент: навчальний посіб. / за ред. д-ра екон. наук, проф. М. І. Крупки. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2015. 599 с.
63. Хачатурян С. В. Сутність фінансових ресурсів та їх класифікація. Фінанси України. 2003. №4. С. 77–81.
64. Школьник І. О., Безбабіна А. С. Теоретичні підходи до трактування поняття капіталу підприємства та його структури на сучасному етапі розвитку фінансової науки. Інноваційна економіка. Всеукраїнський науково-виробничий журнал. 2012. №4. С. 24–28.
65. Штайнхофф Д., Берджес Д. Основы управления малым бизнесом /Пер. с англ. Под общей ред. Ю. В.Шленова..М.:Бином,1997. 415 с.
66. Питер Уилсон. Финансовый менеджмент в малом бизнесе. М.: Аудит, 1995. 255 с.